

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

ORTUTAY GYULA

303510

PÁL LAJOS

RÓNAY JÁCINT

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1976

MTAK

492991

II / 13

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 1040 5 az összkiadás száma

ISBN 963 05 1044 8 a kötet száma

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1976

Pál Lajos

Printed in Hungary

R
1977

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 803 / 9. 77 sz.

TARTALOM

Élete	9
Tudományos tevékenysége 1848-ig	14
A forradalomban és a szabadságharcban	54
A szabadságharc leverése után	71
Az emigrációban	90
Tudományos munkássága az emigrációban	113
Egyéb tevékenysége az emigrációban hazatéréséig	149
Tudományos és politikai működése	170
Összegezés	187
Bibliográfia	190

A Magyar Életrajzi Lexikon második kötetében Rónay Jácinról többek között ezeket olvashatjuk: a darwinizmus első és legismertebb magyarországi terjesztője volt. De vajon igaz-e ez a megállapítás? A széles olvasóközönségben, nyugodtan állíthatjuk, Rónay Jácint neve fel sem merül a darwinizmussal kapcsolatban. A szűkebb szakmai közvélemény előtt is inkább nevelői tevékenysége ismeretes, az, amit a Kossuth-fiúk mellett, valamint hazatérése után az udvarban folytatott. Rónay Jácint

élete és tevékenysége, noha nem állítható, hogy a maga nemében páratlan, annyi azonban bizonyosan, hogy rendkívül figyelemre-méltó volt saját korában — mindenképpen megérdemli a külön méltatást.

ÉLETE

Rónay Jácint — eredeti családi nevén Leitzinger — 1814. május 13-án született Székesfehérvárott. Apja jómódú szíjgyártó mester volt. Alsóbb iskoláit szülővárosában végezte, majd 15 éves korában katonaiskolába iratkozott, de csak egy évet töltött ott, mert az egyébként is gyenge alkátú fiú — anyja kívánságára — 1830-ban a bencés rendbe kérte felvételét.

A rend szokásainak megfelelően az esztergomi gimnáziumba került, ahol — egyéb irányú tanulmányai mellett — megismerkedett

a rend szokásaival, törvényeivel, illetve szabályaival (reguláival) és történetével. A jogok és kötelesek alaposabb ismerete után kellett újra nyilatkoznia felvételi szándékáról.

Az 1831-es kolerajárvány miatt Esztergomban korábban fejeződött be az oktatás, és Rónayt már októberben felvették a rendbe.

Tekintettel arra, hogy a rendtanító rend is volt, tagjainak nemcsak a teológiai, hanem a bölcséleti tanfolyamot is el kellett végezniök. A bölcséleti tanfolyamot Győrött végezte jó eredménnyel, a tanári vizsgákra Bakonybélben készült fel, s 1835-ben megszerezte a tanári oklevelet. Még ugyan-

abban az évben Pannonhalmán megkezdte négyéves teológiai tanulmányait, 1839-ben áldozópappá szentelték.

1840 elején nevezték ki a győri Lyceumba a bölcsészet tanárának. A bölcséleti doktorátushoz szükséges vizsgákat 1842–43-ban tette le.

1848-ig tanári működése mellett lélektani munkákat ad ki, ilyen tárgyú cikkeket jelentet meg. — Kitérőktől mentes tudományos pályá van kialakulóban.

Politikai magatartása lojális, de jó kapcsolatokat tart fenn a győri liberálisokkal is. A forradalmi eseményekből tevékenyen kivette részét.

1848—49-ben különféle tisztségeket és megbízásokat vállalt, s ezért a szabadságharc leverése után bujdosni kényszerült, majd 1850-ben hosszú és viszontagságos út után Angliába emigrált, ahol publicisztikai, nevelői és tudományos munkát végzett. 1866-ban — engedéllyel — hazatért.

Rövid politikai pályafutása után Rudolf trónörökös, majd hosszabb időn keresztül Mária Valéria főhercegnő nevelője volt.

Ez gyors előmenetelt hozott számára az egyházi pályán is. Előbb pozsonyi prépost, majd szkodári címzetes püspök, s ezzel együtt a felsőház tagja lett.

Életének utolsó éveit emlékiratainak rendezésével, tudományos előadások tartásával töltötte.

1889. április 17-én bekövetkezett halála gazdag és ellentmondásos pályát zárt le.

TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGE

1848-ig

Egy pályakezdő tudós indulását nagymértékben meghatározza szűkebb és tágabb környezete. Így volt ez Rónay Jácint esetében is. Ismerkedjünk meg tehát nagy vonalakban az 1840-es évekbeli Győrrel és Rónay szűkebb baráti körével.

Győr szabad királyi város az 1840-es években a liberálisok egyik legfontosabb vidéki centrumává vált. Ehhez pozitív és negatív értelemben az egész megye adottságai hozzájárultak. A megye 3/5 részét az egyház birtokolta

— többek között a győri püspökség és káptalan, a pápóci és csornai prépostság, a szombathelyi káptalan és szeminárium —, jelentős birtokokkal rendelkezett még gr. Viczay, gr. Sándor, a hg. és gr. Esterházyak is, de a megye 11 753 főből álló nemességének többsége már birtoktalan, illetve kisbirtokos volt. A kevés számú középbirtokos között találjuk a Bezerédy, a Fejérpataky, a Gyapay, a Noszlopy és a Pázmándy családokat.

Győr ebben az időben egyike a legvagyonosabb és legműveltebb városoknak, lakóinak száma 17 000. Királyi akadémiaja, Benedek-rendi főgimnáziuma, püspöki növendékháza, evangélikus gimnáziuma,

leánytanító intézete, több elemi és rajziskolája, könyvnyomóintézete és könyvkereskedése is volt.

A város ipara különösen a Véd-egylet megszervezése után fejlődött sokat. Volt egy nagyobb és három kisebb posztógyára, azonkívül kesztyűgyára, cukorgyára. A városban — 1846-ban — 812 céhes mester és 214 kereskedő élt. A megyében virágzott a gabonakereskedelem: évente 1 millió mérő (1 mérő = 75 kg) búzát és 800 ezer mérő árpát, zabot, tengerit szállítottak tovább. Főleg közvetítő kereskedelmet folytattak.

A városban megjelenő lap, a német nyelvű Vaterland 1847 januárjától magyar nyelven, Ha-
16

zánk címen jelent meg, s új szerkesztője, Kovács Pál, jó kapcsolatokot épített ki nemcsak a győri, hanem a pesti liberális körökkel is. Ezzel a győri Hazánk országosan is az egyik legjelentősebb vidéki lappá vált.

A győri liberálisok egyik elismert vezetője Lukács Sándor, aki 1848-ban a helybeli ifjúság szervezője és politikai vezetője volt. A reformellenzék, majd a forradalmi átalakulás egyik legkövetkezetesebb, a város határain túl is sugárzó hatású politikai személyisége. Ezért egyáltalán nem volt meglepő, hogy 1848 nyarán a márciusi fiatalok közül Irinyi és Irányi mellett őt is megválasztották országgyűlési kép-

viselőnek. Győrt két önkéntes zászlóaljat szervezett, s egyike volt azon hét képviselőnek, akiket elsőként neveztek ki kormánybiztosnak. Legfontosabb tevékenysége 1849 nyarán a hadfelszerelési kormánybiztosi hivatal ellátása volt.

Kovács Pálnak Rónay tudományos publicisztikai tevékenységében, Lukács Sándornak pedig politikai színre lépésében volt nagy szerepe.

A pályakezdő Rónay elsősorban a filozófiai, lélektani kérdések iránt érdeklődik. Győri tanárkodása idején készített egy kisebb összefoglaló jellegű munkát, *A bölcsészet története* címmel, mely-

ben az akkor hazánkban divatos irányzatot, az ún. egyezményes filozófiát követi. Ez a kézirat, mely lényegében előadásait tartalmazza, világos felépítésű, tömör, összefoglaló és rendszerező munka. Foglalkozik a filozófia fogalmával, történetének felosztásával, érinti a magyar „philosophiai litteratúrát” és végül „eddigi elmaradásunk okait” taglalja.

Esztétikai és etikai szempontok alapján, lényegében Szontagh Gusztáv nyomán, aki az egyezményesek vezető képviselője volt, fogalmazza meg a filozófia fogalmát: „Mihelyt az emberi ész kifejlődik, mihelyt az úgyszólván emberi méltósága teljes birtokába lép,

szükségképp: ön céljai, s törvényei, szóval rendeltetése felett szemlélődik; e szemlélődés a philosophiának szülő perczenete, mely ennélfogva lényegében nem más, mint *eredeti törvényein'* céljaink *ki-nyomozása*: hogy magunkat tökéletesíthető lényhöz illetőleg elméletileg (theoretice) és gyakorlatilag (practice) törvényesen határozhasuk, s rendeltetésünket valósítsuk, s valljon mellyek az emberiség céljai? Az ember érzéki, eszes és szabad lény; eszünknek, érzeményünknek, s akaratunknak, általánosan, mindenütt és mindenkor az igaz, szép és jó felel meg. *A philosophia tehát az igaz, szép és jó eszméinek ésszerű (rationdlis) fejlődésana.*"

A filozófia legnagyobb alakjainak Bacont, Leibnizet, Volfot — Leibniz tanítványát és munkáinak rendszerezőjét —, Kantot és saját korában Krugot, Friest — Kant tanainak vulgarizáló hirdetőit — tartja, akik együttesen nagy hatást gyakoroltak a magyar egyezményes filozófiára.

A filozófiai rendszerek közül a dualista alapú objektív idealizmust véli elfogadhatónak, mely a lét és gondolkodás azonosságát állítja, mert „ . . . csak az józan philosophia: *mely az érzékiség és esz; érzemény és eszme viszonyait határait, az emberi szellem törvényeiből fejtven ki, minden egyes tehetségeink jogait biztosítja.* Ezt tevé Kant,

utána *Jacobi* és *Fries*; azért nagy érdemeiket a filozófiában, a világ minden időben elismerendi”.

Munkájának alapgondolata az igaz, szép és jó középpontba állítása — mint az egyezményeseknél általában — a leibnizi harmónia praestabilita fogalmából adódik. Minden esemény, dolog az előre elrendelt harmóniára törekszik — mely végső soron isteni eredetű —, következésképp az igazra, szépre, jóra. Az eszes, gondolkodó ember aktivitása abban áll, hogy felismeri azokat a törvényeket, melyek e cél eléréséhez szükségesek. Minden ami a szép, jó és igaz fogalmával ellentétes — s ezek közé tartoznak e filozófia kép-

viselői szerint a társadalmi források is —, ebben a filozófiában nem nyer polgárjogot, mert azt hirdetik, hogy a fent említett célok elérésének egyetlen eszköze a lassú evolúció, a reformok sorozata. Ebből következik, hogy a társadalom művelt embereinek, a nemességnek és a polgárságnak az összefogása és együttes munkálkodása a fejlődés záloga.

Rónay más munkájában és a többi egyezményes szerző műveiben gyakran találkozhatunk a forradalom képének felidézésével, annak véres, ellenőrizhetetlen, előre nem látható fordulataival, de ez csak arra szolgál, hogy figyelmeztessék a hatalom birtokosait: ha

nem veszik kezükbe az irányítást és nem mennek az eseményeknek elébe reformokkal és más békés eszközökkel, úgy a következmények csak olyan események lehetnek, melyeket már lehetetlen többé megállítani, még kevésbé kézben tartani. Harmonikus esztétikájukkal éppúgy szemben állt a forradalom mindent elsöprő, leromboló és tagadó természetűnek látott új esztétikája, mint a harmonikus etikával a forradalom kemény morálja, ezért az egyezményes filozófia tartózkodott mindazon rendszerektől, melyek a „szélsőséges” formákat hirdették.

Kéziratban maradt feljegyzései tanúsítják, hogy már a 40-es évek

elején élénk érdeklődést mutatott a lélektan iránt. 1840 és 45 között készített jegyzeteivel alapozta meg a később nyomtatásban is megjelent műveit, s a kéziratos formában fennmaradt természettudományos lélektani rendszer alapítására tett kísérletét.

E jegyzetek első része az *Ifjabbkori kézikönyvnek szánt lélektani dolgozataim* címet viseli. Ezek elsősorban fiziológiai alapon tárgyalják az érzékszerveket, idegrendszert stb. Leírásukban követi a kor hazai és külföldi felfogásait.

Az érzékszervekről, vagy mint ő írja a „létszerekről” a következőket mondja: „... szorosan véve a

lélek egyedüli és valódi létszere (organon) az *agy* (cerebrum) és *idegek* (nervi), melyek számtalan elágazásai a testben öt, egymástól alkotásokra és tünetenyekre nézve különböző létszerekre oszlanak, s ezeket érző létszereknek nevezzük (organa sensoria) úgymint: a *tapintás, látás, hallás, szaglás* és *ízlés* létszerei. Ezek közül az első három tárgyilagos szemléletű . . . két utolsó . . . alanyi.”

Az agy leírásakor részletezi a nagyagyat, az „agyacs”-ot (cerebellum), a varol-hidat és a gerincagyat (medulla oblongata). Behatóan tárgyalja az idegrendszert, az idegpárokat és az érzékszervek működésének mechanizmusát.

Munkásságának első nyomtatásban megjelent darabja a *Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből*. Mint a cím is jelzi, tapasztalatokra próbálja alapítani a lélektant, nagy fontosságot tulajdonítva az érzeteknek. Ez a kísérlet mégsem járt teljes sikerrel, mert az érzetek és gondolkodás viszonyát nem tudja megoldani. Súlyt helyez az érzetek fontosságára, de a gondolkodás és a szellem primátusát nem tartja vitathatónak. Nem tudja — és a tudományos eredmények akkori állása, valamint eredendően valóságos alapállása miatt nem is tudhatta — megoldani a gondolatok, a szellemi élet mechanizmusának kérdését. Ezért jórészt a megfi-

gyelések által tapasztalt tényeket írja le, és néhány esetben elég érdekes és fontos következtetésekre jut.

Nem szorítkozik pusztán a lélektan területére; érdekes filozófiai, társadalmi problémákat is felvet, foglalkozik a kor égető kérdéseivel.

A test és lélek megoldatlan viszonyára álljon itt egy példa. „Érzéki érzemények csak ott lehetők, hol a testet szellem lelkesíti; szellemiek ellenben test nélkül is gondolhatók. Igaz, hogy az anyagi világ ismerete érzékiség nélkül lehetetlen; de innét korántsem következik: hogy lelkiünk minden működése, sőt létezése is,

szükségképp ama durva anyaghoz van kötve, mely környeli.”

Az „érményeket” — jegyzetei tanúsága szerint — két csoportra osztja: „tárgyilagóságokra” és alanyiakra; ezen túl az érmények még lehetnek tiszták — csupán kellemesek —, vegyesek, amikor a kellemes és kellemetlen érmények váltják egymást.

Az érzékszervek és lélek kapcsolatáról így ír: „... a lélek eleveníti, kormányozza a testet, a külvilág pedig munkára serkenti benyomásai által... Az idegrendszer alapja érző létszereinknek; csak életműves test érezhet, s csak érző és lelkes testnek lehetnek érzéki érményei.”

Megfigyelések alapján ír a különböző érzelmi megnyilvánulásokról, valamint ezek kísérőjelenségeiről. Mindezeket, ha külön-külön tárgyalja is, következetesen törekszik arra, hogy az egymással rokonítható megnyilvánulásokat csoportosítsa, sőt fölé- és alárendeltségi viszonyt is állapítson meg közöttük. Így pl. az indulatok alá tartozik a félelem — elsápadás —, a gög, vágý stb., de külön nagy fejezetet szentel a „test és nedv-alkatnak”, mely utóbbi a vérmérséklet szerinti osztályozást jelenti. Nagy fontosságot tulajdonít az életerőnek, melynek teljes, vagy hiányos működése okozza az egészséget és betegséget, s ezen keresztül

meghatározza a személyiség egész működését. Az „életerőn” többé-kevésbé az ember fizikai és lelki kondícióját érti, mely az élet folyamán különböző fázisokon megy keresztül.

Magát az életet így definiálja: „Az élet növényi, állati és emberi . . . Az ember érzéki — eszes — lény, és él: míg e két lényegei között ama szoros viszony, mely minél belsőbb, annál megmagyarázhatatlanabb, fennáll: míg a test érző látszerei segédelmével a bényomásokot felfogva közli a lélekkel, s a lélek azokra visszahat. Mihelyt a test megszűnik használható műszer lenni, a lélek elhagyja azt, az ember mint ilyen megszűnik létezni.”

Nagyon figyelemre méltó a belélegzett levegő funkciójára vonatkozó megjegyzése: „... kell lenni a légben életető elemnek, kell lenni valaminek, mi a vért nemcsak mozgásba hozza, hanem tisztítja is.” Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy noha az oxigént már a XVIII. század végén Priestley felfedezte, annak az anyagcserében betöltött szerepét csak később tisztázták.

Említettük, hogy nemcsak lélektani problémákkal foglalkozik. Érdekesek a társadalomról és szabadságról írott nézetei: „... míg az ember a természet fia, a véle született szabadság legfőbb kincse; nagyobb szerencsétlenséget nem

ismér, mint függni mástól, s azért irtózik, nem ugyan a társas, hanem igen, a társadalmi élettől. Innét van, hogy az ember a társadalmi élet határain kívül, harccsal szívében, fegyverrel kezében kalandoz hontalan, túrve, nélkülözve szabadságáért mindent, csak akkor engedi ezt a társadalmi élet korlátai közé szorítani, ha nagyobb erő szolgálással fenyegeti. A társadalmi életet tehát a félelem szülé, míg ellenben a társas élet ösztöne velünk született... Hát a társadalmi élet? ez ellenkezik a szabadság ösztönével, mi igen természetes; hiszen éppen a szabadságnak féktelensége szülé, ez kényteté az embert, hogy lemond-

va természeti szabadságáról a társadalmi élet határai közé lépjen, hogy függését egy jogszerű, ön választotta felsőbbtség ellenében elismerje, s kezébe hatalmat adjon elég erőst, az egészek jogait és szabadságát megóvni." Fejtegetései gondolati rokonságban állanak Locke-kal és általában az angol „szerződéses” elméletekkel.

Nagyon érdekesek az erkölcs, lényegéről vallott gondolatai is: „Az ember szabad, eszes, tökéletesíthető lény; . . . ésszerű szabadság teszi az embert tökéletessé; olly szabadság, melly önmagát korlátozza, olly cselekvés, melly nem kényszerített, és még is törvényszerű . . . az állatóság és ész

összhangzó működése az erkölcs." Határozottan visszautasítja az aszkéta-erkölcsöt, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy vallás és erkölcs nem választható el egymástól, mert „az erkölcs; szabad akaratunknak szabad alárendelése az ész szavának, vagyis, az Isten akaratának; és ha így, vallási érzelmények erkölcsiek nélkül, s viszont nem is gondolhatók!”.

Az 1840-es évek közepe magyar társadalmának forrongásait is lélektani kategóriákkal igyekszik magyarázni: „A magyar jelenleg inkább indulatos, mint szenvedélyes: bátor, elszánt, ingerlékeny, haragja hamar lángra lobban, de bosszút nem forral; korlátokat nem

igen tőr, de ki szíve üterét kelle-
mesen érinti, azért kész mindenre,
s a milly tomboló volt elébb, olly
hódoló most . . . Nemzetünk je-
lenleg az indulat árján hullámozik:
áldozat, honszeretet visszhangzik
itt és ott, és mindenütt; igen de mi
inkább szerelmesek, mint szeretők
vagyunk, szent buzgalomtól ih-
letve ugyan, de gondtalan kezek-
kel nyúlunk évezredes alkotmá-
nyunk kerekéi közé, mintha jel-
szavunk lenne: mindent nyerni
vagy veszíteni.”

Ha megvizsgáljuk, hogy az in-
dulatról mit mond, nyilvánvalóvá
válik, hogy ebben az időben —
1846-ban — nem helyesli a társa-
dalom radikalizálódási folyamatát,

nem tartja helyes útnak a forra-
dalmi megoldások keresését. „Az
indulat — írja — mely Ciceróként
(mint Cicero írja! — P. L.) lelkünk
felháborodása (perturbatio animi),
zavarja az értelmet, s így körül-
ményt, gátot nem ismerve, vakon
rohan, elhamarkodottsága közön-
ségesen czélt téveszt.”

A változásokat, mint annyi más
elődje — Campe, Salzmann, Pesta-
lozzi, vagy kortársai közül He-
tényi, Mócsi, Beke — ő is a neve-
léstől várja. E kérdésben követke-
zetesen kitart az egyezményesek
mellett, ő is, mint azok, reformok
útján — elsősorban a nevelés terén
— tartja kívánatosnak a társadalom
átalakítását.

Rónaynak éppúgy, mint a többi „pedagógiai optimistának”, hibája, hogy felcserélte az okot és az okozatot, nem látta tisztán a társadalmi berendezkedés és a nevelés ügyének helyes kapcsolatát, nevezetesen azt, hogy csak a társadalom megváltoztatásával lehet a nevelést új alapokra helyezni. Azt fejtegette, hogy „a nevelés és nevelőintézetek elrendezése és kormányzása nagy munka; ettől függ jövőnk, ettől egyesek, s az egész emberi nem boldogsága. Az ember midőn születik, jóra rosszra egyiránt hajlandó; minden a neveléstől függ”.

Gunyorosan ír a nacionalizmusról — „az önszeretet üvegszemét (szemüvegét, de úgy is magyaráz-

ható ez a kifejezés, hogy ebben a vonatkozásban az „önszerető” vak-ságára utal, amit az csillogó üvegszemmel leplez — P. L.) minden nemzet orrára biggyeszté!” — és elvetendőnek tartja a nemzet nagyjainak istenítését. „Az őskori babona istenekből csinált félisteneket, ezekből embereket, s az emberek népek lőnek, és a népek jeles férfiakat ismét visszavivék eredetök egébe, s egész vagy félistenekké tevék őket, a mint tetszett a nép szeszélyének.”

E munkájával párhuzamosan készített jegyzeteket egy karakterológiai mű megírásához. Ebből több cikke jelent meg 1847 folyamán a győri Hazánkban *Milyen a ma-*

gyar! és Milyen a nő! címmel. Könyvalakban ugyanabban az évben jelent meg Győrött *Jellemisme, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet, nő, férfiú és életkorok jellemzése lélektani szempontból* címmel. Ennek alapján választották meg 1847. december 29-én akadémiai levelező tagnak.

E műve is sok, szerteágazó problémával foglalkozik. Több nemzet karakterológiai sajátosságait igyekszik megragadni, és ennek nyomán — ma sem ismeretlen — felületes kép alakul ki az olvasóban az egyes népekről. Így az angol hidegvérű, a német szorgalmas, az olasz heves, a francia szellemes stb.

Érdekesebb, egyben értékeesebb is az, amit a nemzeti sajátosságokról ír: „... akarjuk megismerni a nemzeteket, figyeljünk zenéjükre, keressük fel költőit; de ne azokat, kik az idegent túlbecsülve eltorzítják a nemzeti sajátosságokat. A népköltőt, magát a dalló népet keressük, s a nemzet jellemét századok után is feltalálандjuk. Nemzeti zenénkben, s legújabbán összegyűlt népdalainkban, ki nem ismer kelet népére?” Ez volt a véleménye Kölcseynek is, de hivatkozhatunk Erdélyi Jánosra is, aki akadémiai székfoglaló beszédében ugyanezeket mondta. De nemcsak őket követi Rónay ebben, hanem Herdert is, aki az *Eszmék*

az emberiség történetfilozófiájához című négykötetes munkájában (1784–91) a társadalmi jelenségek törvényszerű változásait úgy tárgyalta, mint a néplélek általános fejlődésének meghatározott lépcsőfokait. A „néplélek” fogalmán Herder egy adott etnikai csoportnak a népköltészetben kifejezett sajátos belső pszichikai tevékenységét értette.

Rónay ezenkívül nagy jelentőséget tulajdonított a nemzetek általános jellemvonásainak kialakításában, illetve kialakulásában az éghajlatnak is. Montesquieu óta ezek a meghatározások sem újak: mérsékelt égöv: szorgalom és mérsékelt politika stb. Az, amiket a

tápszerekről írt, szintén ismert feltételezések voltak: a húsevő nép bátor, kitartó; a növényevő: lusta, tunya.

Az éghajlat és a „tápszerek” befolyásolják ugyan egy-egy nép karakterológiai sajátosságait, de a népekre legjellemzőbbnek a szokásokat tartja. Az ezek alapján kialakuló nemzetjellem fő vonásait nem a hatalmasoknál, nem az ún. művelteknél, nem a városokban keresi, hanem „kétségtelen, hogy legtisztább forrását a népnél találandjuk: hol az élelmi gondok nem hagytak időt elkorcsosulásra, hol kéjelgés a nemzet külső eredeti típusát nem emészté fel”. Azt írja, hogy munkájában nem azt kereste,

hogy a természet mivé alkotta az embert, vagy milyennek kellene lennie, „hanem milyen, mivé tevő őt a társadalmi élet, a nevelés, éghajlat, tápszerek és mind az, minnek az ember kiképzésére olly nagy befolyása van”.

Az emberi életet a korabeli irodalom négy szakaszra osztotta, úgymint: gyermekség, ifjúság, férfikor és öregség szakaszára. Rónay ezekhez még hozzá vette az „életműsítés” korát, ez a magzati korszak; a vénség és az aggság korát.

A nemzeti élet korszakait az emberi élet különböző szakaszaival állítja párhuzamba. Az első korszak a nevelésé, ahol az érzékiség dominál, ezt költői korszaknak is

lehet nevezni — írja; a második korszakban az indulatok csillapodnak, de a szenvedély fel-fellázad. A harmadik korszakban a cél már nem egyesek, hanem az egész boldogsága. Hangsúlyozza, hogy ezeket a korszakokat át kell lépni, meg kell haladni, mert ha egy korszaknál megragad a nemzet, akkor menthetetlenül elpusztul. Ez utóbira példaként több ókori nép hanyatlását és letűnését hozza fel.

Magyarország jelenleg — írja Rónay — az első és második korszak közötti átmeneti időszakot éli. A továbbhaladás útjában még sok akadály van: „... de legnagyobb mégis csak 900 éves álla-

dalmi rendszerünkben rejlik. Hol volna eddig hazánk? ha hivatalnok csak az lehetne, ki ebbeli képességét tetteg is bizonyítja; míg a hivatalképesség egyetlen feltétele nemesi oklevél leend, addig gyökere javításról gondolni sem lehet. Azonban messzebb állunk mi ettől, mint sokan hiszik, a nemesi cím még mindig varázs erővel bír hazánkban, s az ellenkező olly rosszul hangzik, hogy az ember »hidalgók« honában képzele magát lenni." Tisztán látja, hogy nemcsak a társadalmi és politikai berendezkedésben kell keresni elmara-dottságunk okait, hanem gazdasági tényezőkben is, mert „földmívelőink a régi, kontár gazdál-

kodástól nyomnyit sem tértek el, a természet ritkán haladá meg a fogyasztást, a közös legelők örök czívódások kimeríthetlen forrásai lőnek, s a földmívelő lakhelye, többnyire csak nyomor tanyája volt. Ide járult a műipar és kereskedés elhanyagolása: pedig tisztán földmívelő nemzet kereskedés nélkül, mindig gyenge, függő és szegény maradand". Nagyon elítélően nyilatkozik a nemességről, azokról, akiknek nagyobb része szegény, s már régen szegre akasztották kardjukat, az „ármálist" a mestergerenda alá rejtették, s jobbágy híján maguk nyúltak az eke szarvához; ez a réteg „a »nemadózást« és »insurrectiót« kivéve egyéb

előjogait vagy polgári tartozásait nem ismeri”.

Az intelligencia és a köznemes megkülönböztetést akarja eltüntetni, hogy mindenütt „intelligencia (értelmesség) derengjen”. Rendkívül sürgetőnek tartja a változásokat, mert bár az elszegényedett nemes helyzetéből következően alázatos és tisztelettudó, „de tűzz süvege mellé tollat, mond neki: »restauratio« lesz, s nem ismerendz többé reá: odahagyja házát, családját, veszni engedi gazdaságát és siet öröm-ittasan a tisztújítási csatatérre. Amilly alázatos volt csak imént, olly elbizott, fennhéjázó most; a nemtelenre, legyen bár mívelt vagy gazdag, szánan-
48

dólag pillant alá, hiszen — *paraszt* — kinek ott, hol ő küzd, buzog a közjóért, határoz a nemzet sorsa felett, még csak szava sincs”. Nincs jobb véleménynel a birtokos nemesekről sem, akik különösen tunyasággal tűnnek ki. Sorsuk a fokozatos lesüllyedés, mely ellen hivatalok elnyerésével próbáltak küzdeni. Ebből következik — írja —, hogy minden nemes született jogász, s egész „Európában együttvéve alig ha van annyi jogtudós, mint magában Magyarországbán!”.

Rónay nemcsak az ország elmaradottságának okait kutatta, hanem igyekezett megtalálni a kivezető utakat is.

Nyomatásban ugyan nem jelent meg, de a kéziratok tanúsága szerint a *Jellemisme* . . . egyik fejezete lett volna a *Kormányzati alkotmányokról* írt eszmefuttatása. Magyarország számára legmegfelelőbbnek az angol rendszer követését tartotta volna, mert ott „a köz boldogsága biztosítva van, polgárai munkás rajként, a művészet és ipar minden ágain fényes sikerrel sűrögnek, a Tudományok a legdúsabb virágzásra kelnek”. Ellenpéldaként — és elrettentésül — az önkényuralmi rendszert és a vele nem kevés leegyszerűsítéssel egyenlősített „francia jakobinus diktatúrát” hozza fel, amikor ezeket írja: „. . . zsarnoki iga alatt törpül

50

az ember, a nyomasztó szolgaság bilincsei közt sorvad a lélek: az önkény járma alatt tudományról, iparról szó sem lehet, a porig lealázott emberiség csak anyagi jólét, és testi kény után sóvárog. — . . . féktelenek, túlzók, a nép szab magának törvényeket, de ritkán van hatalom, melly a zavargót rendre igazítaná, a törvények szentségét védné.”

Könyvének megjelenésével sem szűnt meg a kapcsolata a Hazánk c. lappal. Sokat foglalkozott a lélektan egyik — abban a korban igen nagy hatású — ágával, a frenológiával, s újabb cikksorozat közlését kezdte meg *Arczisme* és *Koponyaisme* címen.

A frenológiával kapcsolatban, anélkül, hogy túlbecsülnénk jelentőségét, egy dolgot tisztázni kell, nevezetesen azt, hogy egyfajta materialista irányzata volt a lélektan-nak. Az a felismerés, hogy a lelki élet irányítója az agy, megindította az agyfiziológiai kutatásokat. Már nem transzcendentális okokban keresték a lelki élet determinációját, hanem az anyag magas rendű szervezettségében. A frenológia ezen az úton indult el, s jóllehet végső soron mellékvágányra tévedt, a kísérleti pszichológia kialakításában szerepe elismerésre méltó. Rónay — a korában legismertebb frenológusok — Lavall, Scheidler, Carus, Gall munkáira tá-

maszkodott a cikksorozat megírásakor, mely 1848 elején jelent meg, az utolsó rész február 29-én.

Már említettük, hogy 1847 végén a *Jellemisme . . .* alapján akadémiai levelező taggá választották. Ebben az időszakban — a rendelkezésünkre álló forrásanyag tanúsága szerint — székfoglaló beszéde volt az utolsó tudományos munkája, mely *Az emberi agyról, s befolyásáról a szellemi életre* címmel a *Társalkodó* 1848. május 20 — 21-i számában jelent meg. Az értekezés nem tartalmaz a korábbi munkákhoz képest új gondolatokat.

A FORRADALOMBAN
ÉS A SZABADSÁGHARCBAN

A politikai események felgyorsulása, a márciusi forradalom majd mindenkit magával ragadó lendülete Rónayra sem maradt hatástalan. Teljes mértékben a forradalom mellé állt, s a bencés szerzeteseket Győrből Pannónhalmára visszahívó apáti parancsnak sem engedelmeskedett, sőt a győri eseményekből újságcikkek írásával, beszédek, felhívások megszövegezésével is kivette részét.

Tagja volt annak a győri küldöttségnek, mely a pozsonyi or-

szággyűlésre utazott, hogy megjelenésével nyomatékot adjon a 48-as törvények szentesítése iránti követelésnek.

Pozsonyból való visszatérte után, március 30-án hozta hírül barátja, Kovács Pál, a felelős magyar minisztérium megalakulását. Még aznap este Rónay a győri Főtéren egybegyűltek előtt *Hdlaimdt* mondott, amelyben a királyhűség hangsúlyozása mellett kijelentette: „... a haza boldogsága nem a szellem és szabadság elnyomása, hanem mindkettőnek felmentése által lehet leginkább eszközlendő.” A *Hazánk* 1848. április 18-i számában megjelent *Szózat a magyar papsághoz* című kiáltványában az

alsópapság radikális irányvonalát képviselve felszólította a vagyonos papokat: „Ismerjük el a kor szent igényeit, vegyük tisztelettel és hódolattal, mit a nemzet anyagi érdekeinkben határozand felettünk. Mi hirdetjük a keresztény szeretetet, mi legyünk elsők, akik az egyenlőség elve mellett örömmel nyújtjuk oda a felesleget, örömmel osztjuk meg mindenünket felebarátainkkal. Kinek sokja van, adjon sokat; és a nemzet és az alsóbbrendű papság örömmel fogadandja az áldozatot. Bízunk a magyar nagylelkűségében, míg hívei leszünk a nemzetnek, szeretők anyaként ápoland bennünket. Munkás kezekre van szüksége a

56

honnak, *heréket* nem fog, nem szabad túrnie!”

Április végén a Győrben felállított nemzetőrség táborig papjává nevezték ki. Június 5-én Lukács Sándor győri kormánybiztos — akit Rónay a vallási jelszavakkal félrevezetett tömeg inzultusától húsvétvasárnap határozott fellépésével megvédett — kinevezte „egyházi főszónoknak”. Ezzel Lukács Sándor lényegében olyan kormánybiztoshelyettesi tisztséget hozott létre, amellyel biztosítani lehetett a kormány szándékainak maradéktalan érvényesülését az egyházi autonómia esetleges ellenállásával szemben. Rónaynak nemcsak az volt a feladata, hogy lelke-

sítő szónoklatokat tartson, hanem ellenőriznie kellett azt is, hogy más papok megtartják-e a heti egy alkalommal kötelezően előírt buzdító beszédet. Belátása szerint adhatott utasításokat a lelkészeknek, s azoknak az egyházi főszónok rendeleteit teljesíteni kötelességük volt. Mint táborigény, két nemzetőr századdal szeptemberben Komárom várába vonult, hogy a magyar kormány parancsára a megbízhatatlan várőrséget leváltásuk. Itt értesültek Jellasics pákozdi csatavesztéséről és megfutamodásáról.

Amikor Győrbe visszatértek, már világos volt mindenki előtt, hogy a korábbi jelszót, a békés ha-

58

ladását, a védelem életre-halálra váltotta fel. A város apraja-nagyja kivonult a Rába partjára védelmi sáncot emelni, s bár Kossuth október 19-i győri látogatásakor csak őrszolgálatra hívta fel a győrieket, 22-én tekintélyes számban jelentek meg a parendorfi síkon hadba indulásra. Rónay mint táborigény a schwechati csatában is részt vett, amit naplójában a legszerencésebb csaták egyikének nevezett, mert, mint írja: „... ha az ellenség ideje korán, a hátulról védtelen sereget üldözőbe veszi; az ég tudja hány maradt volna meg közülünk hírmondónak.”

December 25-én Csányi László kormánybiztos megbízásából Pest-

re utazott, hogy jelentse Kossuthnak, miszerint a folyókra háttal támaszkodó győri sáncok a tél beálltával védhetetlenekké váltak. Pesten Czuczor Gergelynél szállt meg, s itt kapta a hírt 1849. január 1-én, hogy a képviselők Pest veszélyeztetettségére való tekintettel megszavazták az országgyűlésnek Debrecenbe költözését. A kormányt nem követte Debrecenbe, hanem január 8-án visszaindult Pannónhalmára.

Szónoklatai, tábori papi működése, egyházi főszónoki tisztsége miatt már korábban elfogató parancsot adott ki ellene gr. Zichy Bódog cs. kormánybiztos. Balogh Kornél, volt országgyűlési követ

közbenjárására csak zárdafogságra ítélték, majd március 13-án a bakonybéli apátságban jelöltek ki számára tartózkodási helyet.

Április 30-án a magyar seregek felszabadították Győrt, s főapáti levél tudatta Rónayval szabadon bocsátását. Május 22-én már Görgey táborában van, és szemtanúja Buda visszafoglalásának.

Egy héttel később Lukács Sándor hadfelszerelési kormánybiztos hivatalosan közölte Rónayval, hogy „népszónok” címmel Győr megye papi biztosává nevezték ki. Másnap Győrbe utazott, ahol két nap múlva Lukács Sándortól azt az utasítást kapta, hogy Horváth Mihály kiáltványa alapján szólítsa

fel a győri papokat buzdító beszédek tartására, mozgósítsanak népfelkelésre, s amikor csak lehet, ő maga is tartson Győrött és vidéken lelkesítő beszédeket és szónoklatokat. Működése idején sok levelet kapott, amelyek azt bizonyítják, hogy a Győr megyei papok és lelkészek készen álltak — mint az egyik levélíró írta — „a haza védelmére, s ha nem volna fegyverünk, házi eszközeinkkel, keresztrel fogunk küzdeni nemzeti életünkért”.

Nézetcinek radikalizálódását bizonyítja az az 1849. június 8-i keltezéssel írt és aláírásával megjelent plakát is, amely a korábbi felfogás teljes ártértekelését tükrözi. Rónay-

nak sikerült feloldania azt a konfliktust, amit korábban a békés fejlődés és a forradalmi átalakulás között feszülni látott, s tekintettel arra, hogy céljait 1848/49-ben megvalósulni látta, a forradalom és a szabadságküzdelem támogatójává vált.

A plakát, mely *Győr városa és vármegye minden vallású lelkészeinek* címmel jelent meg a győri utcákon, a szabadság, testvériség, egyenlőség jelszavával buzdított a haza védelmére, részletesen indokolta a Habsburg-Lotharingiai ház trónfosztását. Ezeket írja: „Legnagyobb tévedése nemzetünknek, hogy annyi századon keresztül eltűrt körében olly intézményeket,

mellyek rendszeresen oda törekedtek, hogy az embert, kinek Isten észet adott, hogy gondolkodjék, szívet adott, hogy szeresse a szabadságot, — örök gyámságra kárhoztatták; hogy eltűrt olly intézményeket, hol milliók boldogsága egyes koronás családok érdekével ugyanazon egy méregbe vetetett.” A népek öntudatra ébredtek: „... a magyar nemzet, valamint soha, úgy most sem maradt el a dicső pályán; kimondá: hogy e honban, mellyet apái vérral szerzetek, nem mint nép töredék, nem mint kiegészítő része az osztrák birodalomnak, hanem mint nemzet akar élni, szabadon, függetlenül! A magyar kimondá:

hogy e hon, elidegeníthetetlen sajátja, mellynek fiait és kincseit nem fogja többé egy habsburg-lotharingi ház uralmának fenntartására, hanem egy nemzet boldogságának eszközlésére használni!” Eddig 300 éven át hitegették a nemzetet, „hogy hazánk függetlenségét megőrzendik, hogy nemzetünket boldoggá teendik! Ők lázíták fel ellenünk idegenajkú véreinket, kikkel ezer éven keresztül egy sónk, egy kenyerünk volt, kikkel jó és balsorsban olly híven osztozkodtunk; ők kezdték meg a legborzasztóbb irtóháborút a magyar faj ellen, ők gyilkolták le fiainkat, ők fertőztették meg lányainkat, ők boríták vérbe, lángba falvainkat,

városainkat, és most a szabadság és haladás legvadabb ellenségével szövetkeznek ellenünk — ők, kik háromszáz éven át a magyart fiaiknak, s önmagukat kegyes apáinknak hazudták”.

Ez után következik a teendők felsorolása: „... hirdessük azt, mi e nagyszerű pillanatokban kötelessége minden magyarnak: élni a honért! halni, ha kell a honért! Naggyá tenni nemzetünket, vagy dicsőségesen eltemettetni romjai alá! Hirdessük a testvériség szent hitét, mert míg ez fűzendi össze a honnak fiait, addig rendületlenül állni fogunk, ha bár minden csordákat ellenünk hozná is a szabadság-gyilkosok. Minden nem-

66

zet legyőzhetetlen mindaddig, míg akarja, hogy le ne győzzék, de elveszett azon pillanatban, melyben önmagával meghasonlik. Hirdessük az egyenlőséget, hulljanak le az elkülönöző korlátok, ne tulajdonítson magának senki, bár mi vallású legyen is, felsőbbiséget mások fölött, kövesse mindenki szabadon szíve sugallatát: legyünk isten és ember előtt egyenlők.”

Nemsokára megindult az osztrák seregek támadása, amit Kmety György csornai győzelme egy időre ugyan megállított, de sokáig feltartóztatni nem tudott.

Ekkor — Horváth Mihály utasítására — még sok helyen tartottak egyháziak lelkesítő népgyű-

léseket, a legutolsót Kis-Megyeren, ahol „ezernyi nép hallgatta az eltérő vallásfelekezetű, de a haza szent ügyében egyetértő papok szónoklatát”. A kis-megyeri gyűlésre, mint Rimely Mihály panonhalmi főapát naplójában azt feljegyezte, Rónay az egész győri káptalant kivezényelte.

Június 28-án megindult az ellenség támadása, s a 60 ezres ellenség seregnek a 12 000 főnyi magyar csapat nem sokáig tudott ellenállni.

Amikor már Győr külvárosát elfoglalták, Rónaynak és más exponált személyiségnek menekülni kellett. Rónay előbb Pestre, majd Kecskemétre menekült, ahol elé-

gette a győr megyei papság 1848/49-es hivatalos levelezéseit. Menekülésének újabb állomása Szeged volt, ahol tanúja volt az állam és a hadsereg gyors összeomlásának. Tudomást szerzett arról, hogy Mészáros, Perczel, Vetter, Dembinszky nem akart Görgey előtt meghajolni, Görgey viszont nem akart senkinek, legkevésbé a kormánynak engedelmeskedni. A kormányt Aradra is követte, ahol már senki sem hitt a szerencse megfordulásában. Barátjával, Lukács Sándorral a világosi táborba ment, ahol találkozott Pöltenberggel, aki a továbbiakra nézve elég optimistának mutatkozott. Arra biztatta Rónayt, hogy „térjen . . .

vissza Győrbe, ... papoknak, polgáriaknak nincs mitől tartaniok; minket katonákat valószínűleg zaklatni fognak, de végre is lehetetlen, hogy a kibékülés bé ne következék. A forradalmat nem mi kezdtük, hanem ők; minket katonákat a körülmények ragadtak e térre akarva, nem akarva! Ezt remélem nem feledendik!"

Rónay inkább a bujdosást választotta, arra számítva, hogy az ország egy viszonylag távoli zugában várja ki a harag csillapultát.

A SZABADSÁGHARC LEVERÉSE UTÁN

Rónay, Lukács Sándorral együtt, annak unokafivérénel Lukács Ignácnál húzta meg magát, a hortobágyi lóréi pusztán, Hegyi Rudolf álnéven. Itt kapta a hírt, hogy Czuczor Gergely önként jelentkezett, s a szabadságharcban viselt szerepéért 6 évi várfogságra ítélték.

Bujdosás közben minden alkalmat megragadott, hogy kéziratai alapján egy újabb lélektani munkát írjon. Tanulmányát 1850 márciusában fejezte be.

Kéziratban maradt munkájáról előljáróban meg kell jegyeznünk,

hogy legfőbb forrásai Fries, Beneke és Herder, a magyarok közül Szontagh, Hetényi, Mócsi, Purgstaler voltak.

A lélektan természettudományos rendszere c. kézirat első részében a következőkban határozza meg a mű alap gondolatát: „Bacon a filozófiát, Locke a pszichológiát iparkodott a tapasztalat, a természet ösvényeire vezetni; de az intést csak a Physika érté meg, s minő haladást tőnek a természettudományokban.” Locke alapján ő is síkkraszáll az empirikus és a racionális lélektan egysége mellett, éppen ezért ugyanarra a dualizmusra is jut. Elhatárolja magát a materialistáktól, akik nem akarnak

az anyagi testet túlélő szellemről tudni, a szubjektív idealista irányzatoktól, melyek a lélek helyébe az öntudat nélküli ént állították; teljesen idejétmúltnak tartja a „közéletben és köteles tanodákban” hangoztatott elveket, melyek „az emberi lélek koronkénti teremtéséről; az anyag és szellem összeférhetetlenségéről és örökös harcáról” szólnak.

S mint ahogy tagadja az emberi lélek rendszeres teremtéséről szóló nézeteket, úgy hamisnak tartja azt a — Descartes-nál is megtalálható — elméletet, hogy az ember vele született tehetségekkel jön a világra. Számára csak az az elmélet elfogadható, mely az anyagit

és szellemit nem állítja szembe egymással, nem választja el azokat éles határvonallal egymástól. Lecsögezi, hogy az anyag és erő elválaszthatatlan egymástól, egyik sincs a másik nélkül, mert „a földi élet legnemesebb tüneményeiben az emberi szellemi életben is az anyagot és erőt, a testet és lelket csak együtt látjuk . . . a test és a külvilág hatása nélkül nem ismerünk emberi életet”: Ebből azt a következtetést vonja le, hogy nem beszélhetünk lélektanról anélkül, hogy az egész emberről ne szólnánk, s miután az emberről sem szólhatunk, ha környezetéről nem tudunk semmit, azért szükségesnek tartja, hogy a világról, növé-

nyekről, állatokról nagy vonalakban beszéljen.

A „Világéletről” szóló fejezetben figyelemre méltó evolucionista felfogással találkozunk, amikor azt írja: „A nemtelenebb élet legmagasb fokozatai, összefolynak a nemesebb élet legalantabb fokozataival.” Ugyanakkor ugyane részben olvashatunk ennek az evolucionizmusnak a korlátairól, lehatárolásáról: „A jelenben elszenderül a múlt, s felébred a jövő. Az ébredési, fejlődési pálya, a legalantabb anyagi élettől, a legnemesebb szellemi életig szakadatlan mindenütt a világon, nincs itt szünet, nincs hiány, nincs ugrás sehol, soha.”

Az ember is része a természetnek, s így a lélektant a természettudományok sorába helyezi. Mint természettudománynak „forrása nem a metaphisika, hanem a tapasztalás”, ott ahol nem elég a tapasztalás, ott hipotéziseket lehet felállítani, de azok csak addig érvényesek, „míg a tapasztalás, az élet meg nem czáfolja azokat”.

A lélek szubsztanciájáról vallott felfogása sajátosan kapcsolódik nála az „erő” misztifikálásához. Az élet, a működés, az „erők” kapcsolatát a következőképpen vezeti le: hol élet van, ott működés is van, s hol ez, ott erő is. Az erőket működésük alapján ismerjük meg, mert annyi erő van, ahány féle

76

működés. A lélek állománya — szubsztanciája — azon erők összege, melyekből az élet keletkezik, s így a szubsztancia és ezen erők minden működése egymástól elválaszthatatlan.

A lélek nem homogén, hanem összetett, mert a különböző „erőrendszerek” — látás, hallás, szaglás stb. — egymástól annyira különböznek, hogy egymásból azokat nem lehet levezetni, magyarázni.

A lélek eredetét szintén erő és működése alapján vezeti le: „... a természet azon erővel, mellyet a teremtés pillanatában öröklött, maga idézi elé az élet, és az élet minden nemeit... a test úgy mint a

lélek, a nemzöktől származik, mindkettő együtt fejlődik, mindkettő együtt és egymásban megmarad, mindaddig, míg a nemessebb erők az anyag durva salakjából ki nem tisztulnak, míg a lélek át nem szellemül.”

Már említettük, hogy az erőt nagyon misztikusan fogja fel. Ezen azt értjük, hogy az erőt teszi meg minden élet alapjának, más szóval — szerinte —, élet és erő egymástól elválaszthatatlan, s ahol erő van, ott élet van is. Ebből következik Rónay hillozóista — az anyag és élet, az anyag és szellem azonosságát valló — felfogása, amikor kijelenti: „... a természet élőlény, s minden lény a természetben él:

holt anyag, élet nélküli lények, nem léteznek sehol a világon. Hol működés, hol hatás van, ott kell lenni erőnek is: s hol ez, hol erők vannak, ott van élet: olyan élet, millyenek az erők, s ezek működése. Az életet bár mi nemes legyen is, a lények viszonyos hatása, kölcsönös erőcsere, erőátfolyás idézi elő... Az anyag a fejledező élet legalantabb; a lélek legmagasabb fokon áll.”

A külső hatásoknak is nagy szerepet tulajdonít, mert elkülönített erők nem fejthetik ki hatásukat. Az életnek két tényezőjét különbözteti meg: az ingerlő és az ingert felfogó erőt. A külvilág érzékeléséhez az szükséges, hogy „a

külvilág tárgyaiból érzékszerveinken keresztül erőátfolyás történjen". A külvilág tárgyairól átfolyó valami lehet anyagi — írja Rónay —, de az, amit tudatunk felfog, már szellemi, mert az inger által közvetített anyagi elemek az emberben fokozatosan megtisztulnak az „anyagi salaktól”.

Foglalkozik tisztán lélektani kategóriákkal is, mint az indulat, szenvedély, cselekvés és akarat, a képzet és ítélet, az emlékezés és álmok funkciói.

Kéziratának még egy figyelemre méltó részét emelnénk ki, a szabadságról írottakat: „Csalatkoznak, kik midőn az embert szabadnak mondják, akaratát minden

80

törvény alól felmentik, a-t állítván, hogy cselekvése kényétől, kedvétől függ! — Mintha bizony ok nélkül lehetne valamit akarni, mintha a szelleméletünket, azért, mivel szellemünk, fel lehetne, az ok és okozat változatlan törvénye alól menteni . . . Az elhirült szabadság, nem törvénytelenység, hanem törvénytelenység; nem korlátlan cselekvés, hanem *önuralom*. Így kellene a lélektanban nevezni, s mint ilyen, kizárólag emberi tulajdon; mert egyedül ő képes helyzetét öntudatilag összehasonlítani; egyedül ő képes helyzetei fölé emelkedni, s uralgani elveivel, sajátán; egyedül ő képes az erkölcsöt, s azon nagy igazságot cse-

lekvéseiben valósítani, melly azt tanítja: becsüljünk minden lényt értéke és érdeme szerint! Ez igazság szent vallása az emberiségnek!”

Alighogy munkáját befejezte, kénytelen volt elhagyni Lukács Ignác tanyáját, mert a rendőrség már az Alföldön kutatott bujdosók után. Nádudvar, Arancs, Miskolc, Liptószentmiklós, Alsókubin menekülésének újabb állomásai. Alsókubinban szerzett hamis útlevéllel jutott ki a porosz-sziléziai Plessbe. Innen Johann Kaiser álnéven ment át Hamburgba, ahol rövid időn keresztül a magyar menekültek jegyzője volt. Hamburgból való kiutasítása után — nem volt

szabályos útlevele — Brüsszelbe utazott, majd Ostendéből hajózott át Angliába.

*

Rónay munkásságának előzőkben tárgyalt első szakasza szorosan kapcsolódik az egyezményes filozófiához, pszichológiai munkái alapját az egyezményes elvek képezik. Az egyezményes filozófia empirikus, természettudományos orientáltsága hatott arra a lélektani irányzatra is, amely empirikus pszichológiaként jelentkezik Rónaynál.

A pszichológia, mely ekkor csak a kezdeti lépéseket tette meg az önálló tudománnyá válás út-

ján, még sok tekintetben inkább filozófiai, mint lélektani természetű kérdésekkel foglalkozott.

Feladatának tartotta, hogy az egész embert tegye meg vizsgálata tárgyának, nem szűkítve le a kérdést tisztán szellemi működésére. Sok tekintetben társasági, „szalon” tudomány — gondoljunk csak a frenológiára és karakterológiára —, de ezen belül egy sor érdekes részizgazságra derít fényt. Nem hagyja figyelmen kívül a korszak égető ideológiai, etikai, pedagógiai problémáit sem, következetesen hangoztatja, hogy ezeket csak gyakorlati tanácsokkal lehet orvosolni. E tanácsokat természetesen a tapasztalatokra

kell alapozni, mert a racionális lélektan önmagában nem tudja a felmerült kérdéseket megoldani.

A tapasztalati — empirikus — lélektan az előző okok miatt új meghatározásokat — pl. emberi tudat, viselkedés társadalmi determináltsága — alakít ki.

A fokozatos fejlődés alapján próbálja megközelíteni az emberi pszichikum kérdését, ami önmagában is nagy eredmény, még akkor is, ha — a tények és ismeretek hiányában — sokszor misztikus okok feltételezéséhez vezetnek.

Ez a lélektani irányzat, ugyanúgy, mint a filozófia, melyre támaszkodott, kompromisszumokkal teletűzdelt, eklektikus irányzat

volt. Kompromisszuma abban rejlik, hogy a tényleges materialista tendenciák ellenére, egy „harmadikutas” megoldást keresett, s mint Rónaynál is, alapjában deista kiindulású. Tagadja, hogy újra és újra teremtetnie kell a léleknek — mert ezen az alapon nem tud mit kezdeni az evolúcióval —, s arra az álláspontra helyezkedik, hogy a teremtés pillanatában örökölt erő idézi elő az élet, s ezen belül a lelki fejlődés különböző fázisait. Ehhez kapcsolódva jelenti ki, hogy az anyag, a mozgás és erő egymástól elválaszthatatlan, kiktart amellett, hogy nem vész el semmi, csak átalakul. Az elmélet legfőbb ellentmondása is itt talál-

ható, ugyanis a fejlődés során az erő mintegy önállósul, mint Rónay írja „átszellemlül”. Ennek az átszellemlült erőnek már semmi köze sincs az anyaghoz, „további életét” már a szellemvilágban folytatja. Ezek a „szépséghibák” azonban nem homályosíthatják el azokat az eredményeket, melyeket ez az irányzat elért.

Rónay állásfoglalásának bátorságát hangsúlyozza az, hogy ezekkel az elvekkkel sokszor összeütközésbe került az „egyházi tekintélylyel”, az egyház által hirdetett tanításokkal.

Az egyházi elvek szigorúságára álljon itt például Ballay Valérnak, Rónay rendtársának egy linzi fo-

lyóiratban 1851-ben *A tudomány szabadsága és az egyház tanítói tekintélye* címmel megjelent értekezése, melynek harmadik részében írja a következőket: „Az egyház tanítása abszolút igazság bárkivel szemben, és a katolikus ember tudományos kutatással sohasem juthat odáig, hogy lelkiismerete vallásváltoztatást kívánna tőle, sohasem tagadhatja meg hitét bűn nélkül, és az egyház tanítói tekintélye iránt feltétlen meghajolással és tisztelettel tartozik és a hit elfogadását nem teheti függővé a tudományos kutatás eredményétől . . . A katolikus tudós tehát a hittől való eltévelyedés nélkül sohasem hódolhat oly nézeteknek,

melyek az egyháztól előadott tanítással egyenesen ellenkeznek . . . Ha az egyház rosszallná a katolikus tudósnak tanítását és nézeteit, akkor, mint az egyház hű fia, meghajol ezen Istentől származó tekintély előtt, sőt még az Index-kongregáció előtt is.”

Rónay 1850. július 10-én érkezett Londonba, ahol Jankó Vinze volt kormánybiztos segítségével hamar lakáshoz jutott.

Nem sokkal Angliába érkezése után, július 20-án, levelet kapott Császár Ferencről, hogy heti 10 forintért írjon cikkeket a Pesti Naplóba. Ez a munka első anyagi nehézségein is átsegítette, s egy éven keresztül mintegy 160 különböző témájú cikke jelent meg a lapban.

Szükséges itt néhány szót szólni a Pesti Napló beállítottságáról is.

Császár Ferenc kiadásában 1850. március 9-én indult a lap, első szerkesztője Szenvey József volt. Ferenczy József *A magyar hírlapirodalom története 1780–1867-ig* c. munkájában azt írja róla, hogy nem foglalt állást sem a forradalom mellett, sem ellene, fő törekvése a hatalom visszaéléseinek megszüntetése, az alkotmányosság helyreállítása volt. Ez, ilyen megfogalmazásban, túlságosan is egyoldalú. Bach és Geringer 1850 tavaszán „a központosított egységes ausztriai birodalom eszméjének” hatékony propagálására engedélyezte megjelentetését és részesítette kormánytámogatásban. Ez az irányvonal – mint arra Németh G. Béla az

Irodalomtörténeti Közlemények
1960/2. számában közölt tanulmányában rámutat — hamar diszkreditálódott. Nyár végén már világhosszá vált, hogy szükséges ezen az irányvonalon változtatni, mert a lap különben teljesen elveszti olvasótáborát. Korábbi szerzői háttérbe szorultak, s októberre politikai iránya is egészen megváltozott. Ekkor kezdődött kirajzolódni a lapnak az a koncepciója, mely a középnemesség által kialakított és meghirdetett passzív rezisztenciát, s a vele járó nemzeti érdek-egyesítést tartotta egyedül elfogadhatónak. Rónay és vele együtt jó néhány emigráns ilyen körülmények közepette kezdte

meg rendszeres tudósítását külföldről.

Rónay gyorsan és színesen tájékoztatta a Pesti Napló olvasóit a magyarokat közvetve és közvetlenül érintő eseményekről. A szeptember 14-i számban jelent meg tudósítása Haynau dicstelen angliai látogatásáról. A bresciai hiéna magánlátogatáson tartózkodott Londonban, s meglátogatta a Barclay and Perkins sörgyárat, ahol a gyár munkásai inzultáltak, majd távozása után az utca népe követel, sárral dobálta meg, s csak a rendőrség közbelépésének köszönhetette, hogy megmenekült a súlyosabb bántalmazásoktól.

Naplójában Rónay feljegyezte, hogy magyarok nem vettek részt a Haynau-ellenes demonstrációban, amit elégtétellel állapított meg, mondván, hogy „magyar részről személyes bosszú lett volna, míg az idegenek fellépése, a széltében kiosztott nyomtatványok szava után: tiltakozás vala a Haynau-rendszer ellen”.

Nemcsak újságcikkeket írt, hanem részt vett a különböző emigráns szervezetek gyűlésein is, s tevékeny részese volt a magyarok megmozdulásainak.

1850 októberében a magyar me- nekültek elhatározták, hogy gyász- ünnepélyt tartanak az aradi vér- tanúk emlékére. A szónoklat el-

mondásával Rónayt, az ünnepség megszervezésével Pulszkyt bízták meg. Az ünnepélyes gyászszer- tartást október 9-én tartották meg, mert 6-ára nem kaptak kápolnát. Erről a gyászszer- tartásról az angol lapok is beszámoltak, s megemlí- tették, hogy ott egy latinul tudó pap szónokolt. Erről tudomást szerzett Wisemann bíbornok-ér- sek, aki titkárán keresztül azt az ajánlatot tette Rónaynak, hogy szívesen alkalmazza, ha egyházi bizonyítványait neki bemutatja. Rimely Mihály pannonhalmi fő- apát azonban nem volt hajlandó Rónay papírjait kiszolgáltatni, így az állást nem kaphatta meg. Paradox módon azonban ez segí-

tette hozzá Rónayt ahhoz, hogy tudományos munkájában jobban elmélyüljön, s nem kényszerült arra, hogy egy Anglia-szerte nagyon népszerűtlen ember szolgálataiba szegődjön. Nem sokkal az említett ajánlat után ugyanis arról értesítette a Pesti Napló olvasóit, hogy Angliában minden év novemberében sajátos módon ünneplik meg azt az eseményt, hogy egy Guy Fawkes nevű ember 1605. november 5-én fel akarta robbantani a parlamentet. Ez év november 5-én egy Haynaut és egy Wisemann bíborost jelképező Guy-bábut égettek el egy ilyen népiünnepélyen. Wisemann bíboros annak köszönhette rendkívüli

népszerűtlenségét, hogy 1850. szeptember 30-án a Szentszékkal egy olyan megállapodást kötött, mely szerint Angliát 12 püspöki megyére osztják fel; ez után a megállapodás után nevezték ki Wisemannt westminsteri érsekké. Az angolok e megállapodásban a katolicizmus térhódítását látták, s a már említett módon is, tiltakoztak ellen.

Rónay hosszú cikksorozatban elsőként számolt be a törökországi magyar emigránsok szabadon bocsátásával kapcsolatos angol – osztrák – francia – orosz – török diplomáciai lépésekről. Az Angliában *Blue Book* címen kiadott diplomáciai levelezéseket a Pesti Nap-

ló 1851-es évfolyamában közölte. E cikksorozattal párhuzamosan érdekes tudósítást közölt arról, hogy Amerika és Ausztria között is kiéleződött a diplomáciai viszony annak következtében, hogy az amerikai kongresszus mindkét háza 1851. március 3-án olyan határozatot fogadott el, mely szerint hajlandók a törökországi magyar menekültek befogadására, s Amerikába szállításukra egy gőzhajót a Dardanellák közelébe küldtek.

A londoni emigráció, mely jegyzőjének választotta Rónayt, bár tevékenyen működött, Kossuth Angliába érkezéséig vezető nélkül nem tudta koordinálni tevékenységét. Rónay ebben az emigrációs

98

központban — miként annak idején Hamburgban — sem találta meg azt az összetartást, melyet Magyarországon bujdosásában elképzelt, „de nyílt szakadás oly szakadás, hogy külön vezérek alatt, ellenséges táborokba sorakoztunk volna, nem volt közöttünk” — írja, majd úgy folytatja, hogy eltérő nézetek felmerültek, de a „közös haza” összefűzte mindannyiukat.

Gyökeresen megváltozott a helyzet, amikor 1851. október 23-án a Madrid nevű hajó fedélzetén Southamptonba érkezett a Kossuth-vezette törökországi magyar emigránsok második — és egyben utolsó — csoportja. Rónay

ettől kezdve az emigrációban Kossuth tábora és ellenzéke között ingadozott, amiben személyes motívumok is közrejátszottak. A már régebben Angliában tartózkodó emigránsok nevében — számos szónok mellett — ő is üdvözölte Kossuthot megérkezésekor. Szemere Bertalanhoz intézett 1852. október 6-i levelében ezzel kapcsolatban azt írta, hogy ebben a beszédben Kossuthot üdvözlettel fogadta, nem hódolattal, testvérének szólította, s azt mondta, hogy „véle fogunk küzdeni, nem »alatta«”. E levelében említi, hogy Kossuth erre a beszédre nem is válaszolt, hanem azonnal Londonba utazott, ahol „Kissnek

100

révén egy új felirat keletkezett, melyben az »üdvözet« hódolattal, s a »testvér« kormányzóval póltoltatott.” Ez a reakálás túlzott érzékenységének volt a következménye, mert levelében nem említi, hogy Kossuth Southamptonban az üdvözlő beszédekre együttesen válaszolt. Más vonatkozásban is találhatunk naplójában Kossuth személyével kapcsolatban nem helytálló megállapításokat, így pl. abban az esetben is, amikor arról ír, hogy Kossuth Londonban fogadva a magyarok küldöttségét, nagy hévvel kijelentette: „Csak akarnunk kell, s fogunk győzni; sorakozzunk, ki nincs vélem, ellenem van, ám mérkőzzünk . .

(majd a beszéd vége felé össze-
gyűrt egy levelet, s így folytatta)
. . . Valamint e papírszeletet ösz-
szetöröm tenyeremben, úgy fo-
gom összemorzsolni hazánk el-
nyomóit.” Nem szól viszont a
konkrét problémákkal elemző mó-
don foglalkozó Kossuth-megnyi-
latkozásokról — feltehetően napló-
jának ilyen jellegű feljegyzéseit ha-
zatérése után húzta ki.

Kossuth, megérkezése után szin-
te azonnal, kezébe vette az emigrá-
ció irányítását. Először is úgy-
szólván minden európai nagyvá-
rosba igyekezett megbizottakat
küldeni, hogy képviseljék a magyar
ügyet. Rónayt Stockholmba akart
küldeni, amit az nem fogadott

el. Elvállalta viszont Thaly Zsig-
mond felkérésére, hogy a London-
ban felállítandó magyar katonai ta-
noda részére könyvet írjon. Né-
hány hét alatt német és francia
szakkönyvek alapján megírta *A
mértan, ideiglenes sáncztan, s a tábori
hidászat és utászat alapvonalai* c.
könyvet; részt vett a katonák ok-
tatásában, mértant és rajtot taní-
tott.

Kossuth kiszabadulása Törökor-
szágból az emigrációra nézve ket-
tős következménnyel járt. Egyrészt
megérkezésével tömörítette, első-
sorban az angliai csoportokat,
másrészt viszont megosztotta az
emigráció egész táborát. Batthyány
Kázmér, Szemere Bertalan és ál-

talában a párizsiak nem szívesen nyugodtak bele abba, hogy ettől kezdve Londonból irányítják az egész menekült-tábort. Nem riadtak vissza attól sem, hogy Kossuth amerikai körútja idején támadást intézzenek ellene a londoni Times hasábjain, amit Rónay egyéb fenntartásai mellett azért sem helyeselt, mert „az kezdettől mostanig a magyar ügy kérlelhetetlen eltorzítója és üldözője” volt. E támadás híre, mint Rónay azt naplójában feljegyezte, „hamar eljutott Cincinattiba, honnét Kossuth Lajos február 15-én (1852) megküldé feddő levelét a londoni magyaroknak, melyben kinyilatkoztatja: hogy ő Magyarorszáért működik, s a ha-

za előtt felelőssé teszi azokat, kik útját állni szándékoznak! — E levél egy félvilág hódolatára, hatalmi hangon volt szerkesztve, s ahelyt, hogy a hullámokat elsimította volna, csak felverte azokat; s a legközelebbi gyűlés elhatározta, hogy a leczkézést illedelmesen ugyan, de férfiasan vissza kell utasítani, azok rovására, kik a menekültek és Kossuth közt állanak”. E tiltakozást Rónay is aláírta. Ő maga ettől datálja Kossuthtal való szembenállását, de mint később látni fogjuk, az korántsem volt egyértelmű, s rá kell mutatnunk egyben arra is, hogy ezt hazatérése után fogalmazta így. Tény azonban, hogy ettől kezdve jobban kiéleződtek az

ellentétek. Rónay még azt is megjegyzi, hogy, „én nem voltam soha, még a hazában sem Kossuthimádó; s még kevésbé Angliában; de idegenek előtt nem emeltem soha panaszos vagy rosszálló szót; mert neve elválaszthatatlanul összeszeforrt hazám ügyével, s ezt tiszteltem. Én hallgattam, s midőn Amerikából visszatért, bár többen közeledtek hozzá, még Vukovics Sebő is, én távol maradtam, nem gyűlölségből, vagy pártoskodásból; ki is törődött volna az én haragommal vagy szakadásommal? Távol álltam, mert nem hittem, hogy Kossuth leend a haza megmentője, s mert meg voltam győződve, hogy a népek, ha valaha,

106

csak akkor döntenek le bálványaikat, midőn van mit helyökbe állítani”.

Az emigráció táborában reményeket keltett a krími háború, amitől sokan egy olyan folyamat megindulását várták, mely végső soron Magyarország függetlenségének kivívását is credményezheti. Annak, hogy ezek a remények nem váltak valóra, elsősorban az orosz—osztrák szövetség felbomlása volt az oka.

Rónay, amikor ezen reményteljes várakozásról ír, nem hallgatja el saját meggyőződését — s ebben nem állt egyedül —: „A világ két legnagyobb hatalma, az angol és francia, a világ legnagyobb földbirtokosa, az orosz ellen szövetke-

zik; miért? Törökország érdekében! — Szegény török, neki az angol—francia védelem éppen oly káros, mint az orosz támadás. Szeretik a törököt, minő ámtás! — ellenség, jóbarát, egyiránt szereti a Dardanellákat . . . szereti önmagát, keresi saját érdekét, nem Törökország javát . . . ezért patakzik népek vére? s ha beleunnak a megszárlásba, Tedeumot énekelve, áldást kérendnek Istentől a békére, mely addig álland, míg a hatalmasságok kedve tartja.” Azok, akik ezt vallották és Kossuthék között az volt az érdembeni különbség, hogy Kossuthék azt remélték: megértethetik a nyugati hatalmakkal, hogy a Habsburg-hatalom

108

vagy nem fogja akarni, vagy nem fogja tudni megakadályozni a cári hatalmi törekvéseket, s arra csak az idejekorán felszabadítandó nemzetek lesznek képesek. Az emigráció vezetőinek ilyen irányú törekvését Rónay nem helyeselte, kevésbé látta azokat reális lehetőségnek.

Az emigráció táborának megoszlását nem értette meg, s még 1850-ben olyan illúziókkal érkezett Angliába, hogy ott a menekültek egy nagy családként fognak élni, a legteljesebb harmóniában. A viszály és széthúzások láttán nagyon pesszimiztává vált a magyar ügyet illetően, nem látta tisztán, hogy az ellentétek már a forrada-

lom és a szabadságharc idején meg-
voltak, csak teljes élességükben
nem kerültek felszínre. Az emigráció az első naptól kezdve kereste a vereség bűnbakját, s tagjai mindeféle vádakkal illették egymást. Kossuth megérkezése után egy időre helyreállt — bár nem teljesen — az egyetértés, de néhány éven belül újra kialakultak a „pártok”. Nyilvánvaló felfogásbeli eltérés volt a párizsi, brüsszeli és londoni emigrációs központok között. Kossuth fő törekvése az volt, hogy ezeket az ellentéteket elsimítsa, az emigrációt lehetőleg egyesítse. Ehhez kétségtelenül politikusnak kellett lennie, amiben Rónay eleinte egyre nehezebben, később

már egyáltalán nem tudta követni.

Rónay felfogásában akkor figyelhetünk meg radikalizálódást, amikor Magyarországon szembe-tűnővé váltak az önkényuralmi rendszer válságjelei. Ilyen esetekben egyértelműen csatlakozott Kossuthhoz. Az ún. bankó-pörben tanúként is megjelent, amiről Pompéryhez intézett 1861. május 13-i levelében a következőket írta: az osztrák kormány vádképviselői — Beke Kálmán, Hengelmüller Mihály, Rohorovszky Miklós — és közte az a különbség, „miszerint a londoni levél írója hiszi, hogy volt oly idő, midőn 1848-at írtak, hogy ez évben a magyar

nemzetnek voltak szentesített törvényei, volt a törvényes király által megerősített pénzügyminisztere, s voltak bankói, melyek nem álltak az osztrák bank gyámsága alatt”.

A „bankó-pörben” Ferenc József magyarországi pénzjegykibocsátási monopóliumát kívánta elismertetni. Ezzel szemben utal vissza Rónay 1848-ra.

Egy másik levelében, melyet Tóth Józsefhez írt 1861. július 21-i keltezéssel, arról tudósítja barátját, hogy Kossuth „szívesen látna Itáliában, de én csak akkor szedem fel a londoni sátorfát, ha oda lehet ütni, a hol a vasas n[éme]t kezdődik”.

TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA AZ EMIGRÁCIÓBAN

Az 1850-es években Rónay a politikától való eltávolodásával párhuzamosan egyre inkább arra törekedett, hogy a legújabb tudományos eredményeket megismerje és felhasználja. Ebben szerepet játszott az is, hogy sikerült személyes kapcsolatba kerülnie a vezető angol tudósokkal, amihez egy véletlen is hozzásegítette.

Szemere Bertalan 1852 őszén több levélben arra kérte Rónayt, hogy szerezzen anyagi támogatást az angol geográfiai társulattól Magyar László afrikai utazásaihoz.

Rónay a Szemerétől kapott Magyar László-leveleket lefordította angolra, s eljuttatta a társulathoz, de eredményt nem ért el. Szemere Bertalanhoz intézett 1853. március 8-i és 11-i leveleiben azt írta, hogy Magyar László leírását örömmel fogadták, de — mint a titkár közölte vele — sokat nem tehettek érte, mert közléseit nem tartották pontosnak. A Magyar Sajtó 1857. november 17-i számában közölt cikkében azt írta Rónay, hogy a társulat kérte az utazótól a térképeket és tapasztalatainak leírását, melyeknek fejében anyagi támogatást ígért, majd így folytatja: „Írtam Magyar Lászlónak, ajánlkozám munkájának lefordítására.

Leveletem a hozzá csatolt utasítással együtt, a geographiai társulat, a portugál kormány útján küldé Afrikába; eljutott-e valaha rendeltetése helyére? nem tudom, mert válasz nem érkezett soha, sem hozám, sem a geographiai társulathoz. Ha Magyar Lászlónak afrikai felfedezései annak idején megérkeztek volna, most az elhirült Dr. Livingstone második helyen állna. Magyar embernek szerencséje is magyar!”

Rónay ez ügy kapcsán került kapcsolatba, majd kötött barátságot R. Murchisonnal, az angol geográfiai társulat elnökével, majd maga is tagja lett a társulatlak.

1854 és 1858 között nyári vakációt Jersey szigetén töltötte. Az itt látott sziklatorlaszok, az ásatások nyomán előkerült őskori leletek arra késztették, hogy mélyebben tanulmányozza a geográfiát, a növény- és állatvilág rendszerezését.

E vizsgálódások és tanulmányok eredménye volt *A tűzimádkó bölcs az ős-világok emlékeiről* című munkája, amelyet gr. Széchenyi István pártfogásával Kilián György jelentetett meg 1860-ban Pesten. Ebben a munkában evolucionista felfogás alapján írja le a Naprendszer és a Föld keletkezését, az élet megjelenését. Könyvével kapcsolatban sokan kifogásolták a formaválasztást, mint Szemere Bertalan írta, a stílus

gyönyörködteti, szabatos nyelvezete van, „de a formára nézve észrevételem van. Miért választá ama bibliai verseteket? Miért ama profétai nyelvet, mely korunkban anachronismus? Miért csinál forma által, pusztá átmenetekből egy egy axiómát? Így van a Korán is írva, minden phrasis itt is, minck semmi értelme sincs egy kikezdés. Ha ez megy vallási tárgynál van csak helyén, tudománynál nincs. Mi a belső formát illeti, nem szeretem, hogy tudománynak költői alakot választott”.

Könyvében földtörténeti korszakonként tárgyalja az egyes periódusokra jellemző növény- és állatvilágot, esetenként rámutatva

az összekötő kapocsra, végül eljutva az emberhez, felteszi a kérdést: mikor tűnt fel az ember? Analógiák segítségével érvel: „Nincs ásatag majom! nincs ásatag kutya! nincs ásatag ember! E lények a jelen korszak színén tűntek fel. A tudós világ így tanított bennünket félévszázadon keresztül!” Amikor felszínre kerültek „ásatag kutya és ásatag majom” csontok, már csak az ásatag ember létezését tagadták, s amikor ilyen leletek is felszínre kerültek, azokat a véletlennek tulajdonították, — írja Rónay. „Mit czélszerűnek találtak az ős növények és állatok osztályozásában, mit az élet történetében alapul használtak mindenütt (ti. a fo-

kozatos fejlődést) azt nem akarják, vagy nem merék alkalmazni az emberre.” Hitet tesz amellett, hogy az ember megjelenése jóval megelőzi frott történetét. „Láttatok ős földhányatokat, s egymásra hengerített faragatlan kőhalmokat? (Utalás a Stonehenge-re! — P. L.) E durva építmények nem keletkeztek, nem elszórt, hanem együtthaladó emberek művei. Keletkezésükről csak azt tudjuk, hogy a múlt homályában elenyésznek, hogy a történet írott betűit megelőzték, s hogy alattuk a műveknél régibb emberi csontok porladnak.”

A természet tanulmányozása, az empirikus tények hangsúlyozása, s ezeknek a tudományos ismeretek

egyedüli alapjaként való kezelése vezette legnagyobb vállalkozásában, a *Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége* (Pest, 1864.) c. munkájában.

Darwin, Huxley és Lyell munkáit használta fel ennek megírásakor, s rövidítve ugyan, de szigorúan követi azok tartalmát, az új tanokat részleteiben ő ismerteti hazai olvasókkal először. A vállalkozás jelentőségét akkor ismerjük fel igazán, ha tisztában vagyunk a darwinizmus létérejöttének előzményeivel, fogadtatásával, ezért szükséges rövid áttekintés keretében ezt is vázolnunk.

Az a gondolat, hogy a Földnek nagy múltú története van, már a

XVIII. század folyamán felvetődött, s a XIX. században megindult nagy vasút- és csatornaépítések során felszínre került leletek egyértelműen kizárták az evolúcióval elmentéses felfogásokat, így a független teremtési aktusok elméletét is. A biológiai ismeretek XVIII. és XIX. századi másik két forrásával: a leíró biológia és az orvostudomány új eredményeivel ez már potenciálisan megteremtette az egész elmélet forradalmi átalakításának alapjait.

A leíró biológia nagy úttörője és rendszerezője Karl von Linné (1707–1778) a binominális (faj és nem megjelölése) nomenklatura bevezetésével a gyorsan

szaporodó ismeretek áttekinthetőségét, jobb felhasználását segítette elő.

G. L. L. Buffon (1707–1788) az *Histoire naturelle* című munkájában már utal arra, hogy a Linné-féle osztályozás — mely az állatok és növények rokonságát tükrözi, — a valóságon alapul. E nézetekhez csatlakozott Ch. Darwin nagyapja Erasmus Darwin is, aki a *Zoonomia* című munkájában az élet eredetét egy őstrostra, vagy összálra — melyből a megfigyelt élő formák sokfélesége származott — igyekezett visszavezetni.

Ilyen előzmények után J. B. A. Lamarck (1744–1829) 1809-ben kifejtette, hogy minden ma élő

faj előző korokban élt ősök alkalmazkodás útján megváltozott származéka. A változásra a környezetbe való illeszkedés kényszerítette őket. Lamarck két alaptörvényt is definiált: 1, a használatban levő szervek erősödnek, míg a többiek elkorcsosulnak; 2, a használat és nem használat által szerzett változások öröklődnek, feltéve, hogy azok mindkét nemet érintették.

A másik elmélet Cuvier (1769–1832) nyomán alakult ki, mely tagadta Lamarck nézeteit, s felállította a katasztrófa-elméletet, mely a szakaszos teremtés elvét hirdette. Cuvier ugyanakkor az összehasonlító anatómia és a tudományos

paleontológia területén elért eredményeivel maga is egyik előkészítője volt a darwinizmusnak.

A darwinizmus kialakulásának előfeltételei tehát a XIX. század elején is megvoltak. Kialakulását a francia forradalom és Napóleon bukását követő reakció akadályozta meg.

Az evolucionizmus elméletének továbbfejlődése Angliában talált kedvezőbb talajra. Ch. Lyell-nek 1832-ben jelent meg a *Principles of Geology* c. munkája, mely az új elmélet kialakulását geológiai elvekkkel is megalapozta. Lyell ebben alkotta meg egyöntetűségi (uni-formitási) elvét, mely szerint ha mindegyik geológiai réteg egy bi-

124

zonyos korszak lerakódásából keletkezett, akkor a benne fellelhető kőületek csakis az adott korszakban élt növények, állatok maradványai lehetnek. Ezek a kőületek az élet egészen különféle formáiról, sőt e formák határozott fejlődéséről tanúskodnak.

Lyell annak ellenére, hogy elfogadta a fajok változatlanságát, s azt tartotta, hogy minden geológiai korszakban új forma teremtdött, majd a korszak végén kipsztult, jelentősen hozzájárult az evolucionizmus elméletének fejlődéséhez.

Angliában Darwin könyvének megjelenése előtt a fejlődés elmélete összekapcsolódott egy is-

125

meretlen szerző — csak 1884-ben derült ki, hogy Robert Chambersnek hívták — 1844-ben megjelent könyvével, melynek címe *Vestiges of Natural History of Creation* volt. Ez a könyv nagy népszerűségnek örvendett akkoriban, amit az is mutat, hogy 16 év alatt 11 kiadást ért meg, összesen 24 000 példányban. Tudományos körökben ugyanakkor teljes visszautasításra talált. Összefüggött ez azzal, hogy a fejlődési folyamat magyarázataként a szerző egy teljesen misztikus „törvény” fogalmat állított fel, melyet — szerinte — a Teremtő vezetett be, s így az produktálja a fejlődési, alkalmazkodási folyamat véget nem érő sorozatát.

A tudósok számára továbbra is Lamarck maradt a fejlődési elmélet fő apostola, annak ellenére, hogy elméletét sokan visszautasították, megcáfolni viszont nem tudták.

A fajok eredetének problémáját sem Lamarck, sem bírálói nem tudták megoldani, ezért a kérdést egy időre megkerülték, s mint megoldhatatlant, a természettudomány területén kívülre helyezték, ami természetesen nem azt jelentette, hogy sok biológust ne érdekelt volna a kérdés, vagy ne foglalkozott volna megválaszolással.

A leíró biológia ekkor élte másodikvirágzását, s célkitűzése az volt,

hogy az élővilág leltárát elkészítse. Alvar Ellegard Darwin (*Charles Robert*) and the general reader. *The reception of Darwin's theory of evolution in the British periodical press, 1859—1872.* c. munkájában így fogalmazta ezt meg: „egyrészt külterjesen, világjárók, expedíciók, másrészt belterjesen, mikorszakópai vizsgálódások révén” kívánták a leltárt elkészíteni a biológusok.

Darwin maga is egy világjáró expedíció során szerzett tapasztalatait rendszerezte, de még hosszú idő múltán sem hozta volna azokat nyilvánosságra, ha R. Wallace (1822—1913) meg nem kéri, hogy kelet-indiai utazásai során szerzett tapasztalatai alapján készült mun-

káját bírálja el megjelenése előtt. Wallace teljesen függetlenül ugyanolyan következtetésekre jutott, mint Darwin, aki ekkor döntött — barátai unszolására — a közlés mellett, s jelentette meg az *Origin of Species* című munkáját, amely már megjelenésekor nagy visszhangot váltott ki.

A polgárság nagy része ekkor már csak fokozatosan, illetve világnézeti kötöttségektől függően nem kevés fenntartással adaptálta az újat, s számára Darwin könyvéből a legelfogadhatóbb gondolat az volt — kiszakítva az összefüggéseiből —, hogy az erősebb fajok maradnak felül a létért való küzdelemben. Így már kialakulásakor

elkezdődött a darwinizmus progresszív gondolatainak elferdítése, meghamisítása.

A társadalmi fogadtatás szempontjából érdemes még megvilágítani az angol egyház különböző csoportjainak a felfogását is. Az anglikán egyház első csoportja, a high-church, az egyházi és világi arisztokráciára támaszkodott, legközelebb álltak a katolikus egyházhoz. Ezek egyik részét alkották a puseysták, akik már az 1840-es években kezdték „megreformálni” az anglikán egyházat, s szertartásaikban közeledtek a katolikusokhoz, sőt a fülbegyónást is visszahozták, ami nagy felháborodást keltett egész Angliában. Ez a cso-

port teljesen elutasította Darwin elméletét, s engesztelhetetlen harcot hirdetett ellene. A második és a harmadik csoport — broad-church és low-church — nem fektetett nagy súlyt a dogmákra, a szabad kutatást hirdették, s így az egyén saját megítélésére bízta a darwini tanok elfogadását, vagy elutasítását.

Tudományos körökben is ellentétes fogadtatásra talált Darwin munkája. A mosaisták — mint Huxley nevezte a kreacionistákat — részéről T. V. Wollaston fejtette ki véleményét: „Az a naturalisták közötti vélemény, hogy a fajok függetlenül lettek teremtve és nem változhatott egyik a másikból, mindezt ideig annyira általános

volt, hogy nekünk azt majdnem axiómának lehetett nevezni.” Még azok is, akik evolucionistának tartották magukat, igyekeztek kimutatni, hogy Darwin nem tagadja a természetfelettit, csak más megvilágításba helyezte azt. Asa Gray, amerikai természettudós, Darwin barátja írta 1863 végén: „A természettudósok többsége hiszi, hogy a fajok eredete természetfeletti, szétszóródásuk egy sajátos földrajzi terület felett természetes, és kihalásuk, amikor azok eltűnnek, szintén fizikai okok eredménye.”

Darwin legfontosabb feladatának tartotta azt, hogy a természetben találjon megoldást a transzmu-

táció kérdésére, ami egyben feleslegessé teszi a természetfeletti okokra való hivatkozást. A természetes kiválasztódás, vagy kiválogatódás (Natural Selection), az előbbi követelménynek egészében meg tudott felelni. Ez a teljesen új forradalmi gondolat az egész mű fundamentuma. Ezen az alapon a fejlődés elmélete újra és újra cáfolta azt a korábban fennállt nézetet, mely szerint az „elemi atomok parancsot kaptak hirtelen felvillanásra”. Az új fajok keletkezésének problémája teljes egészében természeti alpra került. Könyvében következetesen kimutatta a természeti és természetfeletti magyarázat közötti ellentétet.

A természetes kiválogatódással szoros logikai kapcsolatban van Darwin másik alapgondolata, a létért való küzdelem, mely a fajok kihalásában s új fajok keletkezésében játszik nagy szerepet.

A természetes kiválogatódás is úgy működik, hogy e küzdelemben az erősebb fajt „támogatja”. E folyamatban kialakult egyedi sajátosságok öröklődnek, s a több egyednél meglevő sajátosságok a fennmaradást elősegítve hozzájárulnak a faj megerősödéséhez és továbbéléséhez. Azok a fajok, melyek nem rendelkeznek ilyen tulajdonságokkal, a létért való küzdelemben alulmaradnak, kihalnak. Ez a küzde-

lem az állat- és növényvilágban egyaránt megtalálható, s maguk a tenyésztők, a mezőgazdaságban dolgozó emberek már régen felismerték és elősegítették a szelektálódást. A természetes kiválogatódás, vagy kiválasztás csak a változások fenntartását, nem pedig létrehozását foglalja magában. Darwin rengeteg példát sorol fel munkájában, annak a törekvésnek a jegyében, hogy a fejlődési láncolatot is bemutatassa a fajok fokozatos átalakulásában.

Haeckel és mások fejlesztették tovább a darwini gondolatot anynyiban, hogy a fajváltozást az alkalmazkodás és átöröklés kölcsönhatásaként fogták fel, amikor is az

alkalmazkodást a folyamat változást előidéző, az átöröklést pedig konzerváló oldalként tüntették fel.

Darwin az átöröklés problémáját vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy az összes élőlények nem külön teremtmények, hanem egynéhány lény egyenes vonalú lezármazottai. Haeckel ezen túlmenően külön-külön családfát állított össze a növény- és állatvilág számára, s ezek közt számos „önálló véglénytörzset”, melyek függetlenül fejlődtek.

Lamarck az élőlények fejlődését két alapvető okra vezette vissza, nevezetesen az alkalmazkodásra és átöröklésre. Darwin — a természetes kiválasztódás és a létért való

136

küzdelemmel, s az ezek során szerzett új tulajdonságok átöröklésével — továbbfejlesztve Lamarck gondolatait, eredeti, új elméletet hozott létre.

Rónay feljegyzéseiből megtudjuk, hogy az *Origin of Species* megjelenése után azonnal hozzákezdett a mű kivonatolásához. Az egyes részeket a Magyar Sajtóban, 1862-ben folytatásokban is megjelentette. Már ekkor jelezte Pompryhez intézett — 1862. szeptember 23-i — levelében: „kénytelen vagyok a Magyar Sajtóban megkezdett »Fajkeletkezés« című értekezésemre fordítani (időmet). Sajnálom, hogy belefogtam, mert úgy mint adatik, szakadozva, min-

den értékét elveszíti... majd később kiadandom egészben." Nem törekedett arra, hogy a darwini munka alapján önálló könyvet írjon, megelégedett az egyszerű ismertető – saját korában nem nagyon méltányolt – szerepével.

Bevezetőjében írja: „Jelen törekvésem célja nem a földrétegek leírása, vagy a kihalt lények megismertetése, hanem azon adatok felsorolása, melyek a szerves alakok változékonyságát bizonyítják, s azon okok nyomozása, melyek a fajok természetes keletkezését, ha nem helyezik is túl minden kétségen, legalább a lehetőség körébe viszik, s magyarázhatóvá teszik... A legújabb rendszert Darwin adá,

138

oly tudományos készüllettel, minővel e kérdés megfejtéséhez nem fogottsenki. Jelen feladatunk e rendszert fő elveiben megismertetni.”

Rónay a kivonatolásnál a lényegre szorítkozott. Az elméleti jellegű következtetéseket, ha saját szavaival is, lényegében átveszi; a példák tömegéből az itthon legismertebbeket emelte ki, a többit elhagyta. Az átdolgozás elsősorban a közérthetőség kedvéért történt, célja a darwini tanok lehető legszélesebb körben való elterjesztése.

A darwini elmélet teljes megértését, s az ebből eredő konzekvenciák vállalását fejezik ki a „Fajkeletkezés” című részt befejező sorok:

„Az eddig elmondottak után nem keresünk sem térben, sem időben koronkénti teremtést. Igaz, hogy az időláncolat sokszor megszakadni látszik, midőn bizonyos rétegben a faj hiányzik, míg alatta és fölötte csalhatatlan nyomait látjuk; de e nehézségre már feleltünk, s meg vagyunk győződve, hogy e hiánynak oka nem az életben, hanem ismereteink korlátoltságában rejlik.” Különösen figyelemre méltó, hogy az ismeretek hiányát nem misztikus okokban keresi, hanem a további kutatásoktól várja a hézagok betöltését. Kevésbé nyilvánvaló, bár lényeges előrelépést fedezhetünk fel az élet lényegéről vallott felfogásában,

mely a mechanikus materialista álláspontokkal, irányzatokkal mutat rokonságot. Teljes egészében hiányzik nála a korábban vallott, a lélek továbbélését, a test és lélek dualizmusát hirdető felfogás. „A szerves testben nincs egyetlen párány, mely ne vétetnék a szervtelen anyagból, s mely a testnek széteszlása után vissza ne térnék oda, honnét származott; sőt a szerves testnek működéseiben is vagy olyan erőket látunk, melyek ugyanazok a szervtelen anyagban rejlő erőkkkel vagy ezekre visszavezethetők” — írja Rénay.

Könyvének következő része „Az ember helye a természetben” címet viseli. E részt Huxley *Evidence*

as to Man's place in Nature c. 1863-ban kiadott könyvét követi. Ezt a munkát — Huxley engedélyével — még nyomdai levonata alapján kivonatolta-fordította és alighanem elsőként jelentette meg más nyelven. Huxley nyomán fejti ki, a különböző emberszabású majmok leírása után, hogy az ember és majom közötti különbség — alkati szempontból — oly kevés, hogy nyugodtan feltételezhetjük: az ember vagy fokozatos átalakulással fejlődhetett ki az emberszabású majmok csoportjából, vagy mindkettő ugyanattól az őstől ered.

„Az embernek régisége” című utolsó rész Ch. Lyell *The Geological*

Evidences of the Antiquity of Man c. 1853-ban kiadott könyve nyomán készült el. E részben ismerteti az ún. csontbarlangokat, a feltárt ősemberi településeket, földtani korszakokat, a svájci cölöpépítményeket és a dániai „konyha hulladékokat”, az ősember településhelyén talált csontmaradványokat. Lyell alapján száll vitába azokkal, akik e leletek nyomán az ember első föltűnését a jégkorszak végére tették. Kijelenti: ugyanúgy feltételezhetjük, hogy végigélte a jégkorszakot, sőt azt is, hogy jóval azt megelőzően már élt ősember.

A következőes evolucionizmust tükrözi e felfogás, mert az akkori

legrégebbi engisi és neandervölgyi leletek különböztek ugyan az emberi koponyától, de a fejlődési vonalban még mindig nagyon közel voltak. Hitet tesz amellett, hogy a jövőbeni kutatások és azok eredményei teljesebbé teszik majd az ember fejlődéstörténetének bemutatását, bizonyítását.

A könyv megírásának és megjelenésének jelentőségét a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Rónay helyesen ismerte fel a három könyv logikai kapcsolatát. E munkák együtt kerek képet adnak az élőlények különböző fajainak leszármazásáról, keletkezéséről, arról, hogy az ember nem áll a természet felett mint isten kü-

lön aktussal létrehozott teremtménye, hanem ő is a fejlődés útján, alacsonyabb fokról magasabbra emelkedve, a természet teremtményeként alakult ki, s arról, hogy e természeti származásnak megvannak a bizonyítékai.

2. Rónay munkája fordításként, átdolgozásként is, európai viszonylatban az elsők között foglal helyet.

3. Ugyancsak az elsők között fogadta el és hirdette a darwini tanokat. Ez bizonyos fokig összefüggött azzal is, hogy már korábban következetes evolucionista volt, annak előnyeivel és hátrányaival egyaránt. Ez nagyban megkönnyítette az új tanok elfogadá-

sát akkor, amikor egyházi és világi támadások érték, s egészen nyilvánvalóan maga is tisztában volt annak a vallási tételekkel ellentétes felfogásával.

Rónay könyve Magyarországon — egy recenziótól eltekintve — semmilyen visszhangot nem váltott ki. Ebben két ok játszhatott szerepet: egyrészt, hogy az akkori politikai események elvonták a figyelmet ilyen jellegű témákról, másrészt, hogy a tudományos körök nem nagyon értették meg a téma, az új elmélet tudományos és világnézeti jelentőségét. Erre jellemző, hogy Schwarcz Gyula recenziójában a könyvet a „mezei gazdáknak” ajánlotta.

Dapsy László 1873-ban lefordította *A fajok eredetének* teljes szövegét, a fordítói előszóban megemlékezett a legjelentősebb külföldi fordításokról, de Rónay könyvéről egy szót sem ejtett. A megjelent fordítások közül, az 1955-ös kiadásban, dr. Boros István említi először Rónayt a bevezető tanulmányban, aki „az ember származásának kérdésében a leghatározottabban Darwin felfogása mellett foglalt állást”.

Rónay, könyve megjelenése után is, több cikket közölt a darwinizmus újabb eredményeiről. E helyen kettőre utalunk. A Hazánk s a Külföld 1865. évfolyamában megjelentben újra és világosan le-

szögezi, hogy a haladás „egyik jellemző ismérve, hogy diadalait azon a téren üli, melyet apáink túl-helyeztek a természet körén!” Ugyancsak itt jelent meg, az 1867-es évfolyamban egy cikke, amelyben utal arra, hogy az emberfajok kihalásában nemcsak természeti, hanem mesterségesen előidézett társadalmi körülmények is szerepet játszhatnak. Azt írja, hogy egyes — társadalmi fejlődésükben elmaradott — népförzsek kihalásában első helyen a „civilizált” országok által elkövetett fegyveres erőszak áll.

EGYÉB TEVÉKENYSÉGE
AZ EMIGRÁCIÓBAN
HAZATÉRÉSÉIG

Rónay emigrációs tevékenységében kiemelkedő helyet foglal el a *Blick* kiadásában vállalt közreműködése. Gr. Széchenyi István — Lonovics János érsek ajánlására — 1858 őszén kérte fel a nyomtatás megszervezésére. Rónay december 12-én egyezett meg Georg Barclay kiadóval 2000 példány elkészítéséről. A munka 1859. február 15-én fejeződött be. Hagyatékában megtalálhatók Barclay-vel, gr. Széchenyi Bélával folytatott levelezései és a kiadással kapcsolatos számlák is.

Egressy Gábor felkérésére több cikket írt a Magyar Színházi Lapba, melyek alapján könyvet is megjelentetett korának nagy angol színészeiről *Jellemrajzok az angol színvilágból* (*Kean Edmund, Macready Vilmos, Kean Károly*) címmel. A Shakespeare-ről írt nagyobb tanulmány naplója VIII. kötete függelékében jelent meg. Tekintve, hogy az nagyon kevésbé ismert — a naplót mindössze 10 példányban nyomatta ki — eddig nem nagyon figyeltek fel rá. E tanulmánya meglehetősen pontos adatokkal rendelkezik; dráma- és szerepértelmezései pedig nagyon jó esztétikai értékelésről tanúskodnak.

Az emigráció tevékenységére egyik legnagyobb csapás volt Teleki László drezdai elfogatása.

A széthúzást, az emigráció tagjainak lejáratását, az osztrák politikai propaganda céljait szolgálta az az osztrák lapok által tendenciózusan beállított, meghamisított esemény: „... az osztrák császár gróf Teleki Lászlót fogadta, s tudtára adta, hogy neki tökéletesen megkegyelmez, azon föltétel alatt, hogy ezentúl magát mint hű alattvaló fogja viselni. A gróf ezt megígérte és szabadon hagyta el a palotát.” Maga Teleki László, Jósika Miklóshoz írt levelében tiltakozott a közlés ilyen beállítása ellen. Az emigráció-

ban egyesek ezt az eseményt politikai öngyilkosságnak vélték, s amikor Teleki László öngyilkosságot követett el, e tetteivel igazolni vélték korábbi felfogásukat.

Rónay Vukovics Sebőhöz intézett levelében így foglalta össze ezzel kapcsolatos véleményét: „Meg vagyok győződve, hogy T. L. nem tudott önmagának megbocsátani, nem azért, hogy Bécsben a kegyelmet elfogadta, hanem, hogy oly könnyen Drezdába ment. — Nem mondom, hogy a menekültek első véleményét könnyen hordozá; de volt a menekültek megett még más, s ez azon magas egyének véleménye, kikkel hazánk érdekében összeköttetés-

ben volt. Lehet, hogy ezek nem ítélték oly szigorúan, de T. L. jól tudta, hogy e körökben lehetetlen volt nem vesztenie, nem becsületben, hanem bölcsességben, vagy legalább óvatosságban — azon könnyelműségért, amellyel a drezdai kelepcebe ment. Ez oka annak, hogy elégedetlen volt önmagával, s az étellel akkor is . . . midőn a haza felkarolá, akkor is midőn lehetetlen volt nem tudnia, hogy a menekültek véleménye változott, hogy személyében most is, mint mindig a hazafit látják; de ott állt a menekültek megett a külföld, melynek véleményét tán túlbecsülte, ott volt szívében az önvád, s én ismérem annyira, mi szerint

meg vagyok győződve, hogy akkor is midőn a menekültek ellen panaszkodott, e gondolat gyötörte leginkább, s hogy ez maga elég volt arra, hogy legvégsőre vigye, bár tán nem említette soha senki-nek . . .”

Bár az „emigráció” — mint arra már fentebb utaltunk — sohasem ítélte meg ilyen egységesen a történeteket, rá kell mutatnunk, hogy Kossuth már 1861. február elején Jósika Miklós útján olyan megnyugatózó üzenetet juttatott el Telekihez (amit az nyugtázott is), hogy elfogadják a magatartását illető magyarázatait. Rónay ezért le-
velében éppen azt hangsúlyozta, hogy a „menekültek véleménye

változott”, azaz már azok sem ítélik el, akik korábban bírálták, s ismét „hazafinak” tartják.

Több cikkben foglalkozott — Teleki László halálát követően — a félalkotmányosság felszámolásával, az önkényuralmi rendszer részleges visszaállításával. Cikkeiben arra mutat rá, hogy kölcsönös engedmények nélkül nem lehet tárgyalni, s a különböző, abban az időben napvilágot látott intézkedéssel csak a helyzet kiéleződését érik el az osztrák kormánykörök.

A Magyarországon — 1861 nyarán — megjelent cikkében például ezeket írta: „London július 23 . . . A hegyek vajudtak, s . . .

megszülemlett a nevetséges egér-
ke! . . . Schwarzenberg szelleme ki-
kelt sírjából, s Bach-féle kezekkel
megírátá a végzeteljes rescriptu-
mot . . . A régi constitutio visz-
szaállítatik azon határok közé,
melyeket Magyarország nem ma-
gyar ajkú népei kitűzendnek . . .
július 25. A császári leirat . . . szél-
tében kereng. Miként ítél a leirat-
ról magyar ember, az nem is kér-
dés. Nem hiszem, hogy találtat-
nék egyetlen egy, honát ismerő és
ősi szabadságát szerető magyar, ki
ily alapon, nem mondom Magyar-
ország boldogságát, hanem még
csak a közeledést is lehetőnek gon-
dolná . . . egy angol parlamenti tag
véleménye: » . . . nem tudom mit

bámuljak inkább, a politikátlansá-
got, vagy a rossz akaratot? Én csak
újabb időben fordíték figyelmet
Magyarország történetére, de a
pragmatica sanctiot s az ős magyar
constitutiot említeni, s mégis azt
követelni, hogy a magyar a biro-
dalmi tanácsba olvadjon, oly tény,
mely szükségkép feltételezi, hogy
vagy Bécsben, vagy Pesten nem
tudják, mi a pragmatica sanctio s az
ősi constitutio! Vagy tán meg akar-
ják újra kezdeni a törvény- és nép-
jogírtást, mely 12 évi roppant eről-
ködés után, épen azt idézte elé, a mi
ellen küzdött . . . Az idegen ajkú
népeknek azt ígérik, amit a ma-
gyarnak, a birodalmi lét kockáz-
tatásával megtagadnak! Békét

akarnak és háborút izennek! Megragadják ismét a kétélű fegyvert, ha vesznünk kell vesszenek ők is! . . . sokan . . . nem várták, hogy az ügyet egy tollvonással oda vigyék hol Shakespeare-nak szavait írják a lobogóra: To be, or not to be!«”

Indokolt felhívunk a figyelmet arra, hogy Rónay, ha nem is ellenségesen, mindenesetre közömbösen viselkedett a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban. A gr. Széchenyi Béla által felvetett kérdésre — mely szerint a birodalom összes országainak kellene alkotmányt adni — azt válaszolta: „. . . mi közünk mással, nincs elég bajunk?” Erre egyébként — ha más for-

158

mában — többször visszatér naplójában is.

A politikai helyzetet értékelő és az osztrák akciókat elítélő cikkekkel párhuzamosan megemlékező írásokat közölt Karádyról, Kemény Farkasról, Beöthy Ödönről, Lukács Sándorról, Kmetyről, Tüköriről, Batthyány Kázmérről.

1861 tavaszán Győr megye Kossuth, Klapka, Kmety és Ihász mellett Xantus János és Beke Miksa társaságában Rónay Jácintot is megyebizottmányi taggá választotta távollétében. Ez az esemény politikai magatartásában visszafogottságot eredményezett. Fordulatot jelentett viszont az a Győri Közlönyben 1862. február 13-án

megjelent felhívás, mely felszó-
lította az Akadémiát, hogy hozassa
haza Rónayt „... anélkül, hogy
kegyelemért kellene esdekelnie”.
A szerkesztő még külön Rómer
Flórist is felkérte, hogy járjon köz-
be a kedvező elintézés érdekében.
Nem tekinthetjük véletlennek,
hogy e felhívással párhuzamosan
Rónay beszüntette politikai tár-
gyú cikkek írását, s ezentúl csak ter-
mészettudományos értekezéseket
közölt hazai lapokban. Álláspont-
jának megváltozását a hazuról ka-
pott hírek is erősítették. 1863-ban
írta naplójába a következőket: „A
vér nélküli, vagy az idegen segé-
lyen kivívott diadalt örömmel üd-
vözölnék; de erőszakhoz nyúlni
160

nem fognak... A múlt szomorú
emléke még igen közel áll... A
jelszó Magyarországon: tudunk és
fogunk várni!”

Jó alkalom kínálkozott „enge-
délykérés nélküli” hazatéréséhez az
1864 decemberében megüresedett
akadémiai titkári posztra való eset-
leges megválasztása. Schwarcz
Gyula, aki leginkább támogatta e
posztra való jelölésében, 1864. de-
cember 20-i keltezésű levelében
írta: „Az academiái titkárságra
nézve nagyon szeretnék Kegyed-
től hiteles nyilatkozatot hallani.
Kegyed nevét a hazában annyira
tisztelik, hogy nyíltan egy vaska-
lapos sem merne ellene föllépni:
de jelenleg Csengery-Szabó pártja

azzal izgat, hogy »hisz úgy sem jön haza, úgy sem vállalja, minek vesztegetnők hát az időt megváltásdával?« Mihelyt azonban Ön engem arra felhatalmaz, hogy barátaim körében legalább az Ön hajlandóságát tolmácsoljam, az Ön akaratának útja meglehetősen egyengetve leend. Mert a legújabbán beválasztott tagok nagy része, de sokan az ismerős rendes tagok közül is egész mostanáig nem tudják elhatározni, hogy mire szavazzanak? Arany nem alkalmas, Csengeryt-Szabót monopolizáló hajlamaik miatt nem akarják. Néhányan a magunk elkéseredésében Prof. Télyfi pesti egyetemi görög nyelvtanárra vetettük szemeinket: de

mihelyt Kegyed határozottabban nyilatkozik, azonnal helyet csinálunk Kegyed számára, Télyfi a jegyzőséggel is örömet be fogja érni.

A kettős titkárság föllállítása úgy is azon utógondolattal lőn szönyegre hozva a Pesti-Naplások részéről, hogy mind Csengery, mind Szabó Józsi titkárokká lehessenek. Annak meg, hogy I. tag ne lehessen titkár, en masse ellene fogunk mondani: legalább az ifjabb nemzedékből." E levelet azért is idéztük hosszabban, mert nemcsak Rónayra nézve tartalmaz fontos híreket, de érdekes az 1865-ös akadémiai titkárválasztás háttere szempontjából is.

Rónay „hiteles nyilatkozata” elment, de vagy túl későn, vagy hiába érkezett meg, tény az, hogy neve nem került fel a jelöltek közé. Az 1865. január 26-i titkárválasztó nagygyűlésen nagy többséggel az „alkalmatlan” Aranyt választották titkárnak.

1865 őszén meghalt Rimely Mihály pannonhalmi főapát, aki legjobban ellenezte hazatérését. A főapátválasztási káptalan után a három jelölt — Rónay jóbarátai — Kruesz Chrysostom, Hollósy Jusztinián és Mainrád megegyeztek abban, hogy aki végül is elnyeri a főapáti széket, kötelességének fogja tartani Rónay hazatérésének elintézését.

Az első helyen jelölt Kruesz Chrysostomot, november 3-án nevezték ki főapáttá. Az ő megbízásából Hollósy Jusztinián három kérdést tett fel Rónaynak hazatérése tárgyában: 1. a kiegyezés létrejötte nélkül is hajlandó-e hazatérni; 2. akarja-e, hogy a visszaterési engedélyt külön megszerezze számára, vagy 3. meg akarja-e várni az általános amnesztiát. Kruesz Chrysostom — december 16-i levelében — azt írta, hogy közelinek tartja a kiegyezés megkötését, majd rátért arra, hogy Bécsben beszélt Rónay hazatérési szándékáról Majláth György kancellárral, aki azt ajánlotta, hogy folyamodjon engedélyért.

Rónay válaszelevelét nem ismerjük, de egy másik leveléből, melyet „komájához”, Tóth Józsefhez írt, a következőket tudhatjuk meg: „Megírtam őszintén, hogy a folyamodás elveim ellen van; de egyszersmind kinyilatkoztam, hogy azon esetre, ha folyamodás nélkül visszatérhetek, rendelkezésére állok a hazának.”

A főapát végül is kompromisszumos megoldást talált, mely szerint, csak egy nyilatkozatot kért Rónaytól hogy haza akar térni. Ezt a nyilatkozatot — Vukovics Sebő biztatására — meg is írta, s ennek eredményeként a főapát 1866. május 22-i levelében arról értesítette, hogy „a magyar kir. udv. 166

kanczellár f. hó 21. kelt levelével tudósít, hogy Ő Felsege kérelmet meghallgatván, Önnek feltétlenül megengedi, hogy hazájába térhessen! . . . A Kanczellár őexcllja azt is tudomásomra adta, hogy a külügyek minisztériuma által az amnestiáról Önt is tudósította”.

A nyilatkozat többé-kevésbé felért a „folyamodással”, s az emigráció tagjai így is értékelték. Ludwig János írta Kossuthnak: „A lapokból némi csodálkozással látom, hogy Rónay hazamehetési engedélyt nyert. Nem régen Brüsszelben járt és megütközését Horváth folyamodásán kijelentette, és ime maga is folyamodott,

mert az osztrák folyamodás nélkül nem ad senkinek amnesztiát.”

Rónay elég vegyes érzelmekkel nézett a hazatérés elé, a porosz — osztrák háború miatt kialakult helyzetet nem találta kedvező időpontnak ebből a szempontból sem. Vukovics Sebőnek augusztus 9-i keltezésű levelében írta: „... nemzetünkre nézve az újabb események még nem mutatnak semmi eredményt, melyet örömmel lehetne üdvözölni; sőt minden arra mutat, hogy újra megkezdendik a nemzetolvasztás experimentumát, hogy a valóságot ismét feláldozandják az elméletnek! Én nehéz szívvel nézek a jövőbe, s megvallom, szerencsétlennek érzem ma-
168

gam, hogy éppen most kellend visszatérnem . . .”

Augusztusban még részt vett a British Association Nottinghamban tartott ülésén, majd szeptember 3-án átvette útlevelét Apponyi nagykövettől az osztrák követségen. Szeptember 16-án utazott el Londonból, 21-én ért Grazba, ahol 3 napra a karmeliták kolostorába vonult, s 26-án érkezett meg Pannonhalmára.

TUDOMÁNYOS
ÉS POLITIKAI MŰKÖDÉSE

Rónay nem maradt sokáig Panonhalmán, barátai Pestre hívták. Itt kapta a hírt br. Eötvös Józseftől, hogy „a M. T. Akadémia, f. é. (1867) január 30-án tartott nagygyűlésén Főtisztelendő Urat először a philosophiai osztályba rendes tagjává, azután az Igazgató Tanács-csal vegyes ülésén jegyzőjévé választotta; s a megerősítés legfelsőbb helyről mindkét választásra már megérkezett”. A január 30-i nagygyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint rendes taggá választása nem ment könnyen. Az Aka-

170

démia alapszabályai szerint csak a halál által megüresedett helyekre — és osztályokba — lehetett felvenni új tagokat. A jelölés időpontjában 4 üreshelyre 5 jelölt volt, köztük Rónay, akit a filozófiai osztály rendes tagjai közé kívánt felvenni, holott üresedés nem volt. Végül Csengery és Toldy javaslatára abban állapodtak meg, hogy a filozófiai osztályban legközelebb megüresedő helyet a matematikai osztály kapja meg, amely ekkor nem tölthette be helyét. A választás eredménye így a következő volt: Rónayra 27, ellene 10 szavazat esett. A jegyzőválasztáson olyan rendes tagokat előzött meg, mint Greguss Ágost,

Gyulai Pál, Hunfalvy János és Szabó József.

Részt vett a különböző tudományos szervezetek munkájában, a Magyar Történelmi Társulatnak pedig alapítója lett.

A Magyar orvosok és természetvizsgálók 1867. augusztus 12-én Rimaszombaton tartott közgyűlésén értekezést olvasott fel a kenti barlangról, a cseppkövek keletkezéséről.

Októberben megtartotta székfoglaló előadását az Akadémián *Az ősemlék haladása* címmel. Értekezésében feltűnő, hogy bár a tudományos eredmények precíz ismertetését adja, tartózkodik a világnézeti következtetések levoná-

sától. Figyelemre méltó újdonság viszont korábbi munkáihoz képest, hogy a paleoantropológiát az összehasonlító néprajztudomány eredményeire is kívánja alapozni. Helyesen mutat rá, hogy a még kőkorszaki szinten élő afrikai és ausztráliai népek életének tanulmányozása feleletet adhat az ősemlék életének még tisztázatlan kérdéseire.

Tudományos munkássága elismeréseként, 1870-ben megválasztották az Akadémia II. osztálya titkárának.

Mint a II. osztály titkára részt vett a Kazinczy-alapítvány felülvizsgálatára alakított akadémiai bizottság ülésein, s ő vezette a jegy-

zőkönyvet, s ugyancsak e minőségben vett részt a Széchenyi-szobor felállítására alakított bizottságban. Naplójában nem szívesen emlékszik vissza e tevékenységeire, mert az alapítvány felülvizsgálatánál kiderült, hogy nagy hanyagsággal kezelték azt, és visszaéléseket is feltártak.

A második bizottság üléseiről gúnyosan jegyzi meg, hogy Ürményi József több ízben azt kifogásolta, hogy a szobor nem hasonlít Széchenyire, valamint azt, hogy soha nem tartotta Széchenyi a jobb kezét a kard markolatán.

1871. május 20-án tartotta utolsó jelentősebb értekezését az Aka-

démián *A szerves élet haladása és a fajok kihaldása* címmel. Ebben ismertette a legújabb geológiai és biológiai kutatási eredményeket, ugyanakkor — tudományos és világnézeti vonatkozásban egyaránt — jelentős visszalépést figyelhetünk meg korábbi munkáihoz viszonyítva. Az élet elterjedését egy központból vezette le, ami lényegében a teremtségi aktus elfogadását jelentette. A konklúzió ezt még jobban alátámasztja, ugyanis kijelenti, hogy a földi élet minden időben „ugyanazon rendszer nyomán haladott, hogy a szerves élet összhangzó egészet képez, mely a valószínűtől a valóságig, s innét a megfoghatatlanságig szövődik”.

Bár az udvar a hazatérő emigránsokkal megígértette, hogy nem foglalkoznak politikával, de ezt nem vonatkoztatta a kiegyezés támogatására, sőt azt messzemenően méltányolta. 1867 elején régi barátja, Kálóczy Lajos felkereste, s azazal a javaslattal állt elő, hogy tekintettel a közelgő kiegyezésre, reménye van a magyar királyi alapítványi javak igazgatói állásának elnyerésére, lemond képviselőségéről, s helyére Rónayt javasolja.

Rónay választási programjában síkra szállt Deák és a kiegyezés mellett. Hangsúlyozta: „... pártolni fogom a képviselői rendszer alapján a megyék, a városok és községek szabad és korszerű szer-

176

vezését; az igazságszolgáltatás elkülönözését a közigazgatástól; a béke-bírák felállítását... Pártolni fogom a nevelési rendszer átalakítását, hogy a kor igényeinek, a magyar nép és törvényeink szellemének megfeleljen...” E program alapján 1867. március 17-én választották meg Győr megye péri kerületében országgyűlési képviselőnek, s június 6-án mint képviselő, ő is hódolatát fejezte ki a koronázási szertartásra érkező király előtt.

1869-ben ugyanebben a kerületben újraválasztották. Választási felhívásában hivatkozott arra, hogy itthon és külföldön egyaránt az a törekvése volt: „... hogy a ma-

gyar hazában, mint önálló nemzet éljünk! E szent czélnak alárendeltem mindent, mert az elveszett jogokat vissza lehet küzdeni, de az elhalt nemzet élet mindenkorra sírba száll! . . . e czélt a kiegyezéssel . . . leginkább biztosítva látam.”

Az országgyűlésben 1870 májusától tagja a Tanügyi bizottságnak, de nemcsak tanügyi kérdések érdekelték, amit bizonyít ez év július 5-i hozzászólása „A törvényhatóságok rendezéséről” c. törvényjavaslathoz. E hozzászólás külön érdekessége, hogy egyrészt bírálja a megyék kiváltságait, de — feltételekkel — támogatja is a megyék autonómiáját. A parla-

178

mentarizmus megszilárdításával együtt jár — fejtegette beszédében —, hogy „a megyének, a törvényhatóságnak nem lehet más célja, mint hogy a közműveltségnek és haladásnak, mint Angliában van, főtényezője legyen. Ez célja a törvényhatóságoknak, de korántsem az, hogy kiváltságos politikai hatóságok legyenek . . . a mely arányban fognak törvényhatóságaink valódi közigazgatósági hatóságokká fejlődni, oly arányban fog és kell csökkenni a kormány beavatkozásának”.

Világosan látta a kiegyezés után rendkívül gyors dzsentrisedési folyamat káros következményeit is. Naplójában megdöbbenéssel ír a

köznemesség hanyatlásáról, arról, hogy nem akarnak elhelyezkedni: „... az ipar és a kereskedelem munkatérén, hanem a hivatal úri körében... És a hivatal-had megdöbentőleg népesedik, felemésztí az adó nevezetes részét, ... s az úgynevezett urak nagy többsége még is nyomorog... oly hivatal-sereggel indítottuk meg a kormány ezer ágú gépezetét, melyet a takarékoság és munka-haladás egyiránt kárhoytat...”

Társadalmi pályafutásának újabb állomása volt 1871-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium osztálytanácsosi állására történt kinevezése, de állását még el sem foglalta, amikor Andrásy Gyula közöl-
180

te vele, hogy Deák javaslatára, őt ajánlotta a trónörökös nevelőjének. Ezután sorra le kellett mondanía hivatalairól, hogy októberben elfoglalhassa nevelő állását Rudolf trónörökös mellett. 1871—72-ben oktatta a trónörököst magyar történelemre, hetenként három alkalommal egy-egy órát foglalkoztak a magyar történelmi eseményekkel. Előadásainak anyagát jórészt Horváth Mihály *A magyarok története* c. munkája alapján állította össze. Főleg eseménytörténetet adott, oly módon, hogy egy-egy király uralkodásának politikai és hadi eseményeit foglalta össze. Önálló jegyzeteket is készített, amelyben egy-egy periódus érté-

kelését foglalta össze, természetesen lojális beállítottságban. Ez utóbbira két példa: az 1848. júliusi országgyűlés eseményei közül Széchenyi beszédét emelte ki, melyben hitet tett arról, hogy „nemzetünk feladata: hogy az alkotmányos kifejlésnek bázisa, a dynastiának támasza legyen”. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc okául a „körülmények ellenállhatatlan hatalmát” és a „trónt körülvévő tanácsosok félelmét és ellen-szenvét” jelölte meg.

Saját kora feladatának azt tartotta, hogy „... merüljön feledésbe a múlt, szilárduljon a trón és nemzet közt a bizalom, viruljon fel az alkotmány áldásai közt a

182

nemzet jóléte és haladása, s a magyar nép, mely oly nagyszerű áldozatkészséggel védte életét, legbiztosabb, legerősebb támasza lenend a koronának”.

Még a tanítási év befejezése előtt tudatta Andrassy Rónayval, hogy kijelölték Mária Valéria főhercegnő nevelőjének, ami szükségessé tette egyházi méltósággal való felruházását. A király javaslatára a hercegprímás 1872. július 7-én kinevezte pozsonyi prépostnak, s ugyanez év novemberében megkapta a szkodári címzetes püspöki rangot, ezzel együtt a felsőházi tagságot is.

Újabb nevelői állásának elfoglalása után találgatások jelentek meg

arra vonatkozóan, hogy tényleges megyés-püspökké nevezik ki, ha visszavonja természettudományos dolgozataiban kinyilvánított elveit. Erről közelebbit nem tudunk. Rónay naplójában azt írja, hogy amikor Trefort Bécsben a pápai nunciusnak felvetette ezt a kérdést, az legfőbb akadálynak a 17 évi távollétet hozta fel.

Megítélésünk szerint Rónayt nemcsak tudományos elvei miatt nem kedvelték Rómában, hanem a londoni olasz emigrációval fenntartott kapcsolatai miatt sem. Az olasz emigráció vezető személyiségével, Mazzinivel is jó kapcsolatai voltak. Eljárt az olaszok „meeting”-jeire, azokról tudósításokat

184

is küldött a Pesti Naplóba. 1851. február 21-i keltezésű levelében pl. arról írt, hogy az olaszok 19 nagy meetinget tartottak a pápa világi uralma ellen, s azokon leginkább kitűntek Agostini, Gallenga, Lozotti és Páter Gavazzi szónoklatai, melyekben történeti adatokkal bizonyították a pápa világi uralmának káros következményeit az olasz nemzetre, s a felszólalásokat „mennydörgő helyeslés” fogadta.

Rónay az udvari szolgálattól 1883 márciusában vált meg. Sok elismerésben részesült, kitüntetésekert kapott, kinevezték valóságos belső titkos tanácsossá. Visszavonulása után sokat utazott, részt vett emlékünnepeken, s éveken

keresztül foglalkozott naplójának kinyomatásával. A napló utolsó kötetét a német császárság politikai térhódításáról írva, ezzel a baljós-latú próféciával zárta: „*Azt tudjuk, hol kezdődik a német birodalom; de ki merné meghatározni, hol fog végződni?*”

Néhány héttel élte túl volt tanítványát, Rudolf trónörökösét, 1889. április 17-én halt meg.

ÖSSZEGEZÉS

Rónay Jácint az első magyar darwinista volt. A darwini tanok elfogadását megkönnyítette számára az, hogy már korábban, az 1840-es években határozott evolucionista alapon állott.

Az a lélektani irányzat, melynek munkássága első szakaszában ő is híve volt, a magyar egyezményes filozófiából merítette módszertani elveit, s mint ahogy ez a filozófia is, sokat foglalkozott társadalmi kérdésekkel is.

Politikai tekintetben a 40-es évek folyamán — az egyezményes

filozófia többi képviselőjével együtt — a reformellenzék általános irányvonalának megfelelően úgy vélte, hogy reformok útján megelőzhető a forradalom.

A forradalom és szabadságharc idején ennek ellenére nem vonult vissza, hanem bátran vállalt exponált szerepet is, s tevékenysége fontos volt, amit az is bizonyít, hogy a szabadságharc 36 olyan „főbűnöse” közé sorolták, akiket „in effigie” kivégeztek.

Tudományos munkásságának legjelentősebb szakasza a londoni emigráció éveire esett. A legelső között fogadta el Darwin elméletét, s nemcsak Magyarországon, hanem Európában is az első Darwin-interpre

torok sorába tartozott.

Hazatérése tudományos munkásságában törést okozott, egyre távolabb került — elsősorban világnézeti vonatkozásban — a darwinizmustól. Ez az eltávolodás politikai pályájának felfelé ívelésével párhuzamos.

Életének utolsó szakasza tudományos pályafutásában visszafejlődést hozott, de nem tette semmissé a korábbi eredményeket.

BIBLIOGRÁFIA

RÓNAY JÁCINT MŰVEI

Kiadottak

Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből. Győr, 1846.

Jellemisme, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet, nő, férfit és életkorok jellemzése lélektani szempontból. Győr, 1847.

A tűzimádó bölcs az ós-világok emlékeiről. Pest, 1860.

Fajkeletkezés. Az embernek helye a természetben és régisége. Pest, 1864.

Jellemrajzok az angol színvilágból (Kean Edmund, Macready Vilmos, Kean Károly) Pest, 1865.

Naplótörtek. Hetven év reményei és csalódásai. I–VIII. Nyomatott kéziratul 10 példányban. Pozsony, 1884–1888.

Az első magyar katonai tanoda. Megjelent „A Honvédmeház könyve” (Szerk. Tóth Kálmán) Pest, 1870. lapjain.

Kéziratok

Ifjabbkori dolgozataim és jegyzeteim. Győr, 1840–45. Pannonhalmi Bencés Kézirtár.

A bölcsészet története. Pannonhalmi Bencés Kézirtár.

A lélektan természettudományos rendszere. Pannonhalmi Bencés Kézirtár.

Méltan, sáncztan. Történelmi kivonatok, levelek és újságcikkek. Pannonhalmi Bencés Kézirtár.

Levelezési anyaga: Pannonhalmi Bencés Kézirtár, az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirtára, az Országos Levéltárban Vukovics Sebő és Szemere Bertalan irathagyatékai, MTA Könyvtár és Kézirtár.

Cikkek

Hazánk 1847–48. évf., Társalkodó 1848. évf., Pesti Napló 1850–51. és 1868. évf., Magyar Sajtó 1857. 1861–62. évf., Magyarország 1861. évf., Hölgyfutár 1861. évf., Budapesti Szemle 1864. évf., Ország Tükre 1864. évf., Hazánk s a Külföld 1865. és 1867. évf., Győri Közölny 1869. évf., Székesfehérvár 1871. és 1875. évf.

A RÓNAY JÁCINTTAL FOGLALKOZÓ

IRODALOMBÓL

PÓR ANTAL: Rónay Jácint pozsonyi prépost. Pozsony–Budapest, 1885.

PÓR ANTAL: Emlébeszéd Rónay Jácint János rendes tagról. MTA Emlébeszéd. Bp., 1891.

ACSAY FERENC: Rónay Jácint János élete.
Győr, 1906.

KÖRNYEI ELEK: Rónay Jácint emlékezete.
Magyar Nemzet 1964. 108. sz.

ALLODIATORIS IRMA: Rónay Jácint János.
Élővilág 1964. 5. sz.

RÉTI ENDRE: A biológiai gondolkodás nagy
úttörője: Rónay Jácint János. Orvos-
egyetem 1964. 6. sz.

PÁL LAJOS: Rónay Jácint. Századok 1971.
3-4. sz.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó
igazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

Terjedelem: 6 (A/5) ív + 1 db melléklet

AK 1174 k 7679

76 29 16 Akadémiai Nyomda, Budapest

Működés vezető: Bernát György

